

CONSIDERAȚII PRIVIND LOCUIREA ÎN BANAT ȘI TRANSILVANIA ÎN SECOLELE VII-VIII D. HR. (I. AȘEZĂRI)

Olivian Dulea

Probleme preliminare

Articolul de față se dorește a fi întâiul dintr-o mini-serie de studii ce urmăresc a înfățișa situația actuală în cercetarea arheologică a secolelor VII-VIII în cele două provincii românești¹. În acest prim studiu, ne vom referi la *așezările* din această perioadă, urmând ca într-un al doilea studiu să ne ocupăm de *necropole și morminte izolate*, în cadrul celui de-al treilea de *ceramică*, iar într-un ultim studiu de *monedele și obiectele izolate*.

Sursele pe care le folosim (periegeze, rapoarte de săpături, scurte note) pot fi consultate la sfârșitul acestui studiu, în dreptul fiecărei localități menționate (Anexa I), cu trimiterile la harta atașată (Pl. I). Generalizările făcute sunt rezultatul prelucrării datelor ce provin din aceste surse, și de aceea nu vom cita aceste surse decât dacă va fi necesar. Desigur, în ciuda enunțării unei perioade stricte, aceasta nu va putea fi respectată în totalitate, cunoscut fiind faptul că evoluția unei culturi materiale cunoaște transformări lente, fiind, deci, mai greu de făcut delimitări între obiecte de la sfârșitul secolului VI și începutul secolului VII, de pildă.

Dispunerea geografică a așezărilor

Vom începe abordarea subiectului prin analizarea pe hartă (v. Planșa I) a punctelor arheologice în care s-au cercetat așezări din secolele VII-VIII. Astfel, se observă că toate se găsesc pe cursul unui râu important sau pe unul dintre afluenți. Așezările au fost întemeiate pe terasele unor râuri, la altitudini relativ reduse, în locuri propice practicării agriculturii și, în unele cazuri, a creșterii animalelor.

În vederea unei analize cronologice, vom defalca perioada analizată în două: prima este cuprinsă între sfârșitul sec. VI și sf. sec. VII / încep. sec. VIII, iar cea de-a doua între sf. sec. VII / încep. sec. VIII și începutul sec. IX². În Banat, așezările din prima grupă cronologică se concentrează în special pe Valea Dunării și în zona de câmpie care pe atunci era alcătuită în mare parte din grinduri³. În Transilvania, în această primă perioadă, o mai mare concentrare se observă în zona cuprinsă între Târnava Mare și Mureș.

În ceea ce privește cea de-a doua perioadă, în Banat, așezările din câmpie datând din etapa anterioară își continuă existența, dar apare în plus o mai mare grupare în Lunca Oraviței, între Nera și Caraș, precum și pe Valea Dunării. În Transilvania, un grup mai numeros de așezări se găsește pe Valea Someșului și pe cursul superior al Oltului.

Un ultim aspect este legat de problema deplasării comunităților sătești. Este știut că o așezare nu era locuită mai mult de câteva zeci de ani. Populația părăsea localitatea, întemeind alta deseori de-a lungul aceleiași văi, în căutarea unui pământ „odihnit”, bun pentru agricultură. În numeroase cazuri, membrii unei comunități reveneau pe locul vechii așezări, refăcând locuințele sau construind altele. Este o problemă importantă de stabilit numărul real al așezărilor din această perioadă, ca și determinarea arealului de pendulare al unei comunități. Deocamdată însă, acest lucru nu este posibil, în principal datorită lipsei de cercetare exhaustivă a unei regiuni sau văi locuite. Pe de altă parte, uniformizarea culturii materiale face ca diferențele să fie greu de sesizat. Este de presupus totuși că urmele de cultură materială aflate foarte aproape unele de altele, pe valea unui pârâu sau într-o luncă mai puțin întinsă, să fi aparținut unei singure comunități, care și-a schimbat, de trei - patru ori într-un secol, locul de așezare.

Mărimea și structura așezărilor

Situația cercetării așezărilor este puțin satisfăcătoare, ceea ce poate duce la creșterea marjei de eroare în rezultatele statistice. Nu există nici o așezare care să fi fost cercetată complet. Doar în cazul unora, pe baza anumitor criterii, s-a „ghicit” suprafața lor. La Gornea – „Căunița de Sus” (jud. Caraș-Severin)⁴, așezarea s-ar putea întinde pe un spațiu ceva mai mare de 1,5 ha. C. Cosma⁵ dă o suprafață medie pentru așezările din Transilvania de 3 până la 7 ha. În alte situații, mărimea așezării nu poate fi stabilită datorită nemenționării în rapoartele de săpături publicate a suprafeței cercetate sau a celei de pe care s-au recoltat materiale arheologice. Pentru unele așezări mai întinse are relevanță numărul locuințelor săpate, pentru stațiunile arheologice în care cercetarea a fost cvasiexhaustivă. Astfel, din așezarea de la Comana de Jos – „Gruul Fierului” (jud. Brașov) s-au săpat 33 de locuințe,

ășezarea întinzându-se și pe Dealul Heșteului din apropiere, concluzie impusă de rezultatele unui sondaj executat după publicarea monografiei arheologice a ășezării⁶. În cazul ășezării de la Șura Mare – „Râșloave” (jud. Sibiu), s-au cercetat 40 de locuințe⁷. La Poian – „Culmea Pietroasă” (jud. Covasna) au fost dezvelite 30 de locuințe⁸. La Șimonești – „Sub Stejari” (jud. Harghita) s-au săpat 26 de locuințe⁹. 15 locuințe s-au descoperit la Badon – „La Nove” (jud. Sălaj), 16 la Biharia – „Baraj” (jud. Bihor), 41 la Filiași – „Pământul Pădurii Mari” (jud. Harghita), 25 la Medișoru Mare – „Măzăriști” (jud. Harghita), 26 la Șirișoara (jud. Bistrița-Năsăud), 16 la Țaga (jud. Cluj)¹⁰, 40 la Sighișoara – „Dealul Viilor” (jud. Mureș)¹¹, 11 la Gornea – „Căunița de Sus”¹². De fapt, după cum observa D. Gh. Teodor¹³, în întregul spațiu actual românesc, în perioada sec. VI-IX, ășezările aveau în jur de 25-35 de locuințe. Aceleași mărimi aveau și majoritatea ășezărilor contemporane din centrul și sud-estul Europei¹⁴.

Nu se pot formula, însă, concluzii referitoare la relația dintre cronologie, poziția geografică ori populație (băștinașă sau alogenă) și mărimea ășezării.

În ceea ce privește dispunerea locuințelor în cadrul ășezării, se întâlnesc două cazuri. La Bezid – „Doborotvanya” (jud. Mureș), Cernat – „Roberttag” (jud. Covasna), Comana de Jos – „Gruul Fierului” (jud. Brașov), Filiaș – „Pământul Pădurii Mari” (jud. Harghita), Lazuri (jud. Satu-Mare), Lăpușel – „Ciurgău” (jud. Maramureș), Popeni – Cuceu (jud. Sălaj), locuințele sunt grupate în „cuiburi”¹⁵. În altele, ca Biharia – „Baraj” (jud. Bihor), Cristuru Secuiesc – „Valea Caldă” și „Poala Bradului” (jud. Harghita), Eliseni – „Poala Văii Fânului” (jud. Harghita), Iernut – „La Biserică” (jud. Mureș), Poian – „Culmea Pietroasă” (jud. Covasna), Șimonești – „Sub Stejari” (jud. Harghita), se observă o aranjare pe șiruri a locuințelor, formând un fel de „ulițe”¹⁶. Analogii pentru aceste două tipuri de ășezări se găsesc atât în spațiul actual românesc¹⁷, cât și în spațiul central și sud-vest european. Există însă o particularitate. În timp ce în teritoriile populate de slavii vestici, locuințele sunt ordonate în șiruri¹⁸, la slavii de est, din cadrul culturii Luka-Raikovețkaia, locuințele sunt dispuse în „cuiburi”¹⁹. După datele adunate, pare că în Transilvania predomină ășezările cu locuințele grupate în „cuiburi”.

Locuințele – structură, formă, tehnică de construcție, instalații interioare

După *modul de construcție*, locuințele se divid în două categorii:

- locuințe adâncite;
- locuințe de suprafață.

Considerăm nepractică împărțirea locuințelor în mai multe categorii, ca: bordei, semibordei, locuințe semiîngropate etc. Este fără rost alegerea drept criteriu de diferențiere, de pildă a bordeiului de locuința semiîngropată, a adâncimii de 1 m (ca și orice altă dimensiune), așa cum se întâlnește în unele lucrări²⁰. Nu credem că astfel de criterii au stat la baza planurilor de construcție acum mai bine de 1000 de ani, astfel încât să se poată face atribuire culturale sau cronologice diferite unei locuințe a cărei podea se află la o adâncime de 95 cm de o alta aflată la 105 cm față de solul antic.

Locuințele adâncite au podeaua la o adâncime cuprinsă între aproximativ 0,25-1,50 m față de nivelul antic. Acest tip de locuințe predomină net în întregul teritoriu.

Locuințele de suprafață sunt mai puțin răspândite. Printre așezările unde acestea predomină se numără Svinița – „Livadița” (jud. Mehedinți), Remetea Mare – „Gomila lui Pituț” (jud. Timiș), Lăpușel – „Ciurgău” (jud. Maramureș). După datele actuale, nu se poate observa o variație numerică în timp.

După *formă*, locuințele se împart în următoarele categorii: locuințe pătrate, locuințe dreptunghiulare, locuințe ovale (sau rotunde) și locuințe cu plan neregulat.

Forma dreptunghiulară, în general cu colțurile rotunjite, este predominantă. Urmează, în ordinea numerică, locuințe de formă pătrată (într-un număr ridicat în unele așezări, ca, de pildă, Simonești, jud. Harghita).

Locuințele ovale și neregulate apar numai în așezări din primul interval, cu excepția așezării de la Gornea (jud. Caraș-Severin), inclusă în cea de-a doua perioadă. Locuințele ovale predomină în așezările bănățene de la Felnac (jud. Arad), Sacoșu-Mare (jud. Timiș), Svinița (jud. Mehedinți), Lugoj (jud. Timiș), în timp ce în Transilvania se găsesc într-un număr redus, la Sighișoara – „Dealul Viilor” (jud. Mureș) și Bezid (jud. Mureș).

Un alt criteriu de clasificare a locuințelor este *suprafața interioară*. Se întâlnesc trei tipuri: mici (sub 7 m), mijlocii (între 7-15 m), mari (peste 15 m). Locuințele din cea de-a treia categorie se găsesc numai în Transilvania (cu excepția așezării de la Biharia, celelalte se găsesc în bazinele superioare ale Oltului și Târnavelor)²¹.

Un detaliu important de luat în considerare pentru surprinderea modului de construcție a locuințelor este prezența sau absența gropilor de pari. O clasificare a locuințelor pe baza acestui criteriu este însă extrem de dificilă, datorită faptului că multe complexe sunt descrise sumar în articolele publicate, adesea fără a se preciza acest element. De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că, în săpătura arheologică, de multe ori urmele gropilor de pari nu pot fi surprinse. Se poate ajunge, însă, și la situații complexe, cum a fost controversa dintre I. Uzun și D. Țeicu cu privire la problema gropilor

de pari în așezarea de la Gornea – „Căunița de Sus” (jud. Caraș-Severin)²². Este cert, însă, că ambele tipuri se întâlnesc atât în sec. VI-VII, cât și în sec. VII-VIII ori VIII-IX. În multe cazuri, amândouă categorii sunt reprezentate în aceeași așezare (de pildă la Poian - jud. Covasna). Se pare că în primul interval (cursul sec. VII), locuințele fără gropi de stâlpi apar, în Banat, numai pe valea Dunării, iar în Transilvania, doar în partea de sud-est a acesteia. Ulterior, din aceste zone, acest tip se va răspândi în restul teritoriului. În sec. VIII-IX, el va ajunge preponderent, fără însă ca celălalt să dispară, întâlnindu-se la Remetea Mare (jud. Timiș), Vladimirescu (jud. Arad), Comana de Jos (jud. Brașov) ș.a.

Locuințele lipsite de gropi de pari aveau acoperișul susținut pe stâlpi verticali, așezați în cele patru colțuri ale locuinței pe niște “tălpici” din lemn, așezați pe sol, urmărind conturul locuinței (Pl. II/ a-b). Stâlpii se terminau în câte o “furcă”, în care erau așezate grinzile. Uneori, grinzile erau așezate direct pe capătul neted al stâlpilor. În cazul locuințelor în care s-au surprins gropi de stâlpi, aceștia susțineau acoperișul în același fel. Stâlpii erau plasați, în general, în colțurile locuinței (Pl. II/ d-g), însă au apărut urme și de-a lungul laturilor ori în mijlocul încăperii. Pereții locuințelor erau ridicați din pari verticali, subțiri, așezați pe “tălpici” sau în pământ, care erau legați prin împletitură de nuiele, totul fiind acoperit cu lipitură de lut amestecat, de obicei, cu paie (Pl. II/ e). În numeroase așezări s-au găsit urme de chirpic ars, provenind de la astfel de construcții. O altă tehnică de ridicare a pereților era prin construirea acestora din bârne orizontale (Pl. II/ f-h ; Pl. IV), legate prin diferite moduri de stâlpii verticali. Astfel, în unele locuințe au fost găsite resturi carbonizate ale unor bârne cioplite, care provin de la pereții locuințelor²³. Cercetările ulterioare vor putea confirma sau infirma opinia că locuințele construite pe “tălpici” ar aparține doar autohtonilor, în timp ce tipul de locuințe cu un capăt al stâlpilor introdus în podea ar fi fost introdus de slavi²⁴. De pildă, la Sighișoara – „Dealul Viilor”, în nivelul din sec. VI-VII, în toate locuințele s-au surprins gropi de stâlpi, în timp ce în nivelul din sec. VII-VIII, când este documentată prezența slavă, nu există astfel de urme²⁵. De asemenea, în așezarea de la Șimonești, datând din sec. VII-VIII, așezare slavă prin excelență, nu există decât locuințe construite pe „tălpici”²⁶. Acoperișul era, cel mai adesea, în două ape. În rare cazuri apar și acoperișuri conice. Acoperișul era acoperit cu paie, trestie, stuf ori iarbă²⁷.

Locuințele erau monocelulare (doar câte o locuință de la Poian²⁸ și de la Gornea – „Căunița de Sus”²⁹ ar părea să aibă două încăperi, însă acest lucru nu e cert). În interior, în câteva cazuri s-au surprins platforme cruțate în lut, care serveau, probabil, drept „paturi” (Remetea Mare, Vladimirescu, Lugoj, Sighișoara – „Dealul Viilor” etc.). Intrarea se găsea într-unul din colțuri sau pe una din laturile scurte, în partea opusă instalației de încălzire.

Într-un singur caz (la Eliseni), intrarea se găsea în colțul unde se afla cuptorul³⁰. Intrările erau amplasate pe direcția opusă celei de unde băteau vânturile ori veneau ploile, depinzând, deci, de amplasarea geografică a așezării.

Instalațiile de foc (Pl. III) sunt întâlnite aproape în toate locuințele. În general, apare câte o singură instalație într-o locuință, însă sunt cazuri în care, într-o locuință apar 2–3 instalații, dovedind refacerea acesteia după o perioadă de părăsire. Sunt cazuri în care nu s-au găsit instalații de foc, fie pentru că nu au putut fi surprinse arheologic, fie datorită inexistenței acestora, dintr-un motiv sau altul. Demersul de a analiza tipurile și numărul instalațiilor de foc este îngreunat și de lacunele deseori întâlnite în rapoartele de săpături publicate.

Se pot distinge, totuși, cinci tipuri de astfel de instalații³¹:

I) Cuptor – pietrar, așezat într-unul din colțuri sau pe o latură a locuinței. Are două variante:

- a) în formă de casetă construit din pietre legate cu lut (Pl. III/ a-d);
- b) în formă de potcoavă înconjurat din trei părți de lespezi din piatră sau gresie, deseori fără boltă, formând un “cotlon”, pe unde ieșea fumul (Pl. III/ g-h);

II) Vatră simplă, de formă ovală sau rotundă, lutuită și înconjurată, deseori, de un rând de pietre (uneori lutuiala este pusă pe un rând de pietre de râu). Vatra se așeza într-unul din colțuri, pe o latură sau în mijlocul încăperii (Pl. III/ k-m);

III) Cuptor realizat în lut cruțat, așezat într-unul din colțuri sau pe o latură. Se cunosc două variante:

- a) săpat într-un bloc de lut cruțat (Pl. III/ e-f);
- b) săpat într-unul din pereții locuinței (Pl. III/ i);

IV) Vatră portativă de forma unei tipsii din lut cu marginile ridicate (Pl. III/ n-o);

V) Cuptor construit din lut, impropriu numit “cuptor pentru copt pâine” (Pl. III/ j). În Banat nu există nici o descoperire de acest fel.

Dimensiunile instalațiilor variază între 0,50x0,60 m – 1,30x1,40 m, iar în cazul cuptoarelor, înălțimea este între 0,35–0,60m.

Printr-o analiză cronologică a datelor, se pot observa modificările survenite în timp în ponderea fiecărei categorii de instalații de foc. Astfel, în Transilvania, în comparație cu prima perioadă, în cea de-a doua, în cadrul primei categorii, varianta întâi își mărește ponderea, în timp ce varianta a doua își reduce răspândirea în mod vizibil. Diferențele în ceea ce privește a doua categorie reflectă o anumită creștere în cea de-a doua perioadă. Relativ la cea de-a treia categorie, aceasta cunoaște o creștere masivă în cel de-al doilea interval (prima variantă nu e reprezentată deloc în primul interval, în timp ce a doua variantă cunoaște o răspândire limitată în prima

perioadă. O creștere spectaculoasă întâlnim și în cazul celui de-al patrulea tip. În cazul ultimei categorii, se observă o creștere mai redusă.

În cazul Banatului, dinamica se prezintă în felul următor. Din prima categorie, varianta întâi cunoaște o relativă creștere, iar cea de-a doua o scădere accentuată. Dinamica celei de-a doua categorii nu poate fi surprinsă cu exactitate. O creștere spectaculoasă găsim și în Banat în a treia categorie, care nu e reprezentată deloc în prima perioadă. Exemplare din cea de-a treia categorie nu sunt cunoscute în primul interval, în cel de-al doilea fiind documentate câteva descoperiri. Ultimul tip nu e deloc prezent în Banat.

Astfel, pe ansamblul celor două provincii, în cazul tipului I, varianta întâi este mai des întâlnită în ambele provincii, începând cu sec. VIII, iar varianta a doua scade. Tipul al treilea crește într-o proporție mare, atât în Banat cât și în Transilvania, aceeași situație întâlnindu-se și în cazul tipului al patrulea.

Dorim să completăm concluziile lui C. Cosma³², care susține că a doua categorie a instalațiilor de foc în clasificarea noastră (în clasificarea domniei sale, fiind vorba de a treia categorie) este preponderentă în întreaga perioadă analizată și în întreg spațiul transilvan. Concluzia domniei sale este contrazisă chiar de datele³³ pe care le-a adunat în două tabele (unul cu nr. de locuințe din fiecare așezare cercetată sistematic în Transilvania, aparținând sec. VII–X, iar al doilea cuprinzând numărul de instalații de foc din aceleași așezări³⁴). Astfel, numărul cuptoarelor din prima variantă a tipului I în notația noastră (în notația dumnealui, tot tipul I) numără în tabelul domniei sale 160 de exemplare, în timp ce tipul II în clasificarea noastră (tipul III în clasificarea domniei sale) cuprinde doar 43 de instalații.

Tipurile de locuințe și de instalații de foc descrise mai sus își au numeroase analogii. În întregul spațiu actual românesc, locuințele din acea perioadă erau mai ales de tipul adâncit, cu pereți din lemn sau chirpic, având de regulă o singură încăpere și prevăzute cu un cuptor sau o vatră deschisă. În unele cazuri, pereții și acoperișul se sprijinea pe pari înfiți în pământ, în altele pereții sunt construiți pe „tălpici”³⁵. Analogiile depășesc însă granițele prezente ale României. La slavii dintre Don și Nipru, locuințele erau adâncite la 0,50 – 1,00 m sub nivelul de călcare antic, aveau forme rectangulare, cu dimensiuni între 3 x 4m – 4x5m. Acoperișul se sprijinea pe pari înfiți în pământ, iar pereții erau din chirpic. Cuptoarele erau, în general, săpate în lut cruțat. Deseori, apar platforme cruțate în interiorul locuințelor. Locuințele erau așezate în „cuiburi”³⁶. Și între Nistru și Prut, așezările erau asemănătoare, locuințele fiind, în general adâncite, întâlnindu-se, însă, și locuințe de suprafață³⁷. Aceleași situații se întâlnesc în cazul așezărilor slave din Slovacia, unde locuințele sunt adâncite, având într-unul din colțuri un cuptor pietrar³⁸.

Se observă deci că, la cumpăna secolelor VII-VIII se manifestă o infiltrație slavă, venind peste locuitorii actualului teritoriu bănățean și transilvănean, impunându-și asupra acestora propriile tipuri de locuințe și cup-toare. Cu toate acestea, deși o bună parte a băștinașilor preia această nouă cultură materială, cea veche nu dispare integral.

Anexe - ateliere, depozite, gropi menajere

Anexele gospodărești sunt reduse ca număr, dar suficiente pentru a se putea enunța câteva generalități.

S-au descoperit mai multe construcții care pot fi interpretate drept ateliere. La Morești, într-un nivel superior fortificației din sec. V-VI, s-au cercetat câteva locuințe adâncite, unele având ca inventar fragmente din pietre de râșniță, iar altele greutatea de țesut. Foarte probabil, acestea au fost ateliere de măcinat, respectiv de țesut. Nivelul la care s-au găsit aparține sec. VI-VII (prima jumătate a acestuia) și atesta o continuitate în viața organizată a comunității gepide de aici și după dispariția statului gepid³⁹.

La Sighișoara – „Cartierul Plopilor”, într-o descoperire izolată, s-a găsit un cuptor de forjă, înconjurat cu lupe de fier în greutate totală de circa 10 kg. Cuptorul, de tip pietrar, avea o formă circulară și dimensiuni mari (diametrul 1 - 1,5 m și înălțimea de cel puțin 0,5 m, iar grosimea pereților de 0,3 m). Prezența acestui cuptor presupune existența unor instalații de redus minereul, al căror rezultat era prelucrat ulterior în cuptoare de acest tip, unde luptele de fier erau forjate și purificate de zgura prin prelucrare mecanică. Cuptorul aparține sec. VII – încep. sec. VIII⁴⁰. Tot la Sighișoara, în punctul „Dealul Viilor” s-a descoperit într-o construcție din sec. VII - începutul sec. VIII o ștanță din bronz pentru realizarea unor aplici presate, un creuzet și o vatră portabilă, atestând existența aici a unui atelier de prelucrare a metalelor⁴¹.

La Cristuru Secuiesc – „Valea Caldă”, într-una din construcțiile date în sec. VII - începutul sec. VIII, s-a găsit o valvă de tipar pentru realizarea unor bijuterii turnate⁴².

La Poian – „Culmea Pietroasă” s-a găsit o lingură din lut prevăzută cu mâner, utilizată pentru turnarea metalului topit⁴³ (Szekely, 1992, p.271).

La Jabăr – „Cotun”, într-o groapă (menajeră ?), s-au găsit două mici creuzete din lut și o mare cantitate de zgură feroasă, precum și un lingou din fier. Nivelul se datează în sec. VIII⁴⁴.

La Felnac, în apropierea așezării cercetate aici, s-au găsit 44 de stanțe din bronz pentru aplici presate și un tipar din lut ars, pentru piese turnate. Datarea este în sec. VII - începutul sec. VIII⁴⁵.

La Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”, în cadrul așezării din sec. VIII-IX, s-a descoperit un atelier de dimensiuni mici (1,60 x 2,50 m, cu adâncime de 1 m). În interiorul său s-a cercetat o vatră deschisă de 1,10 x 0,90 m. Tot de aici s-au recuperat resturile unei vetre portabile, două creuzete din lut și un tipar fragmentar, cu ajutorul căruia se puteau realiza lingouri mici de patru dimensiuni diferite⁴⁶. Situația atelierului este neclară, cercetătorul Florin Medelet, șeful de șantier de la Remetea Mare, fiind de părere că acest complex de prelucrare a metalelor trebuie datat în Hallstatt⁴⁷. În spațiul dintre locuințe s-a cercetat un cuptor de olar. Era format din groapa de acces, camera de foc și camera de ardere, ultimele două fiind despărțite între ele de un grătar pentru așezat vasele. Camera de ardere era acoperită cu o cupolă din lut ars. Camera avea o formă ovală cu axele de 0,90 x 0,70 m și înălțimea de 0,30 m⁴⁸.

În mai multe așezări s-a descoperit zgură metaliferă, ce atestă practicarea metalurgiei.

În numeroase așezări au apărut gropi de mică adâncime, în general de formă rectangulară, a căror utilizare ca locuințe este îndoielnică, în primul rând datorită suprafeței reduse (3-4 m), dar și datorită absenței unei instalații de încălzire. I. Stanciu este de părere ca aceste „gropi” sunt anexe cu funcții gospodărești, fără ca utilizarea lor precisă să poată fi deocamdată stabilită⁴⁹.

Unele gropi ovale, ca cele de la Lăpușel, cu dimensiuni cuprinse între 1,20 x 0,80 m și 2,30 x 1,20 m, cu adâncime între 0,16 - 0,38 m față de nivelul antic, au fost interpretate ca gropi de provizii, după unele analogii din mediul slav⁵⁰. Altele erau gropi de gunoi: la Lugoj (gropi rotunde, cu diametrul de circa 2,15 m și adâncimea de 0,53 - 0,77 m)⁵¹ sau la Sighișoara – „Dealul Viilor” (cu dimensiunile 1,80 x 1,00 m)⁵².

Ateliere de prelucrare a fierului și cuptoare de redus minereul ca cele descrise mai sus s-au descoperit în întregul spațiu actual românesc⁵³. În teritoriul de dincolo de Prut sunt frecvente și gropile de provizii sau de gunoi, ce ajung uneori până la o adâncime de doi metri, însă cu o medie de 0,50 - 0,60 m⁵⁴.

Materialul arheologic

a) Unelte și instrumente (v. Anexa II/a):

- unelte și instrumente din os:

Străpungătoarele (Pl. V/ a) sunt obiectele cele mai des întâlnite. Le regăsim de-a lungul întregii perioade studiate. Erau realizate de obicei din oase de animale (mai rar coarne), ascuțite la un capăt. Aveau diferite întrebuințări casnice, prin funcția de perforare a unor materiale sau obiecte.

Pieptenii (Pl. V/ b) formează a doua grupă de unelte și instrumente din os. Au de obicei două șiruri de dinți, cu excepția unui exemplar de la Poian – „Culmea pietroasă”, care avea un singur șir. Primul tip de piepteni se datează între sfârșitul sec. VI și a doua jumătate a sec. VII, prezența lor fiind legată de cea a gepizilor. Pieptenii cu un singur rând de dinți sunt mai târzii, apărând în spațiul intracarpatic în a doua jumătate a sec. VII, fapt dovedit de prezența la Poian – „Culmea pietroasă” a unui exemplar cu două șiruri în nivelul timpuriu și a unuia cu un singur șir în cel târziu⁵⁵. Acest al doilea tip de pieptene a fost utilizat în întregul sec. VIII.

În așezarea de la Vladimirescu (sec. VIII-IX) apar mânere din corn de cerb. Tot aici s-a descoperit o cutiuță confecționată dintr-o tibie de bovină.

Mai multe ace de cusut din os s-au descoperit în așezarea de la Poian – „Culmea pietroasă”. Obiecte rar întâlnite sunt: un răzuitor din corn de cerb (la Sighișoara – „Dealul Viilor”) și un fragment dintr-un os ascuțit la un capăt și folosit pentru realizarea decorurilor prin incizie pe vase (la Remetea Mare – Gomila lui Pituț).

- unelte și instrumente din lut:

Cel mai des întâlnite obiecte din lut sunt fusaiiolele (Pl. VI), găsite în așezări datate în întreaga perioadă studiată. Cele mai multe au forme bitronconice ce se întâlnesc fără modificări în întreaga perioadă. Aceeași este situația fusaiiolelor de formă cilindrică, mai puține ca număr. Mai rar apar fusaiiole sferice sau discoidale, numai în așezări din sec. VII – încep. sec. VIII, însă numărul lor redus nu permite formularea ipotezei ca ar fi specifice acelei perioade. Fusaiiolele erau lucrate din lut, cu mâna sau la roată, apoi arse, având culori ca: roșcat, cenușiu, cafeniu. Unele erau decorate înainte de ardere, prin incizii, cu cercuri concentrice, raze sau linii în zig-zag.

Din câteva descoperiri (Jabăr – „Cotun”, Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”, Sighișoara – „Dealul Viilor”) provin creuzete din lut (Pl. VII/ a) lucrate cu mâna. Se utilizau în procesul metalurgic.

De la Svinîța și Morești provin greutăți pentru războiul de țesut.

De la Remetea Mare – „Gomila lui Pituț” provine un tipar (Pl. V/ c) cu ajutorul căruia se puteau realiza mici lingouri de patru dimensiuni diferite. Datarea propusă este sec. VIII-IX.

Uneori apar în așezări greutăți de plasă de pescuit, de forma cilindrică, sau câte o lingură din lut folosită pentru turnarea metalului topit (Pl. VII/ b).

- unelte și instrumente din lemn:

În câteva așezări s-au descoperit urmele unor găleți din lemn legate cu cercuri din fier sau bronz. Gălețile aveau o formă tronconică sau cilindrică. După sistemul de prindere, se împart în două categorii:

- cu mâner mobil - forma propriu-zisă de găleată;

- cu apucători din lemn în partea superioară; înălțimea acestor recipiente variază în jurul a 20 cm⁵⁶.

- *bunelte și instrumente din piatră:*

Râșnițe manuale rotative sunt obiecte des întâlnite în așezări, fiind prezente de-a lungul întregului interval al secolelor VII-VIII. Cele mai multe se confecționau din tuf vulcanic. Prezența acestui tip de râșniță în Banat, într-o zonă lipsită de roci vulcanice, presupune existența unor relații comerciale probabil cu așezări din apropierea Carpaților Orientali. Totodată, prezența acestor râșnițe atestă indirect practicarea agriculturii de aceste comunități.

O altă categorie de obiecte des întâlnită o formează cea a pietrelor de ascuțit (cute) confecționate de obicei din gresie. La Insula Banului un topor neolitic a fost reutilizat în acest scop.

Mai rare sunt cazurile în care apar în așezări bucăți de cremene, ce foloseau la aprinderea focului.

Din câteva descoperiri se cunosc lustruitoare/șlefuitoare din piatră de râu sau gresie.

Tot gresia a fost folosită pentru realizarea unui tipar⁵⁷ (Pl. VII/ c) pentru turnarea bijuteriilor în așezarea de la Cristuru-Secuiască – „Valea caldă”. Din tipar s-a păstrat doar o valvă care avea la ambele capete canale în forma de pâlnie pentru turnat metalul. La circa 2 cm de capătul valvei era incizată o linie dreaptă ce traversa valva pe lățime, despărțind-o astfel în două registre. Într-unul din registre se puteau executa, prin turnare, trei pandantive de același tip, având forma unui cerculeț care era unit cu o cruciu-lița, iar în celalalt registru se puteau confecționa două pandantive în formă de clopoțel. Lungimea valvei era de 5 cm, lățimea de 4,4cm, iar grosimea de 1,5 cm. Se încadrează între sfârșitul sec. VII și prima jumătate a sec. VIII.

Rareori apar și fusaiole, de obicei din tuf vulcanic.

- *unelte și instrumente din metal:*

Cuțitele (Pl. VIII) sunt cele mai des întâlnite obiecte din metal. Nu se poate face o distincție cronologică sau tipologică, majoritatea cuțitelor având un aspect unic, muchie dreaptă, curbată spre vârf, cu capătul opus prelungindu-se printr-o limbă care este introdusă în mânerul din lemn sau corn. Lama e îngustă, iar lungimea ei variază între 6,5-13,5 cm. În rare cazuri (Arad – „Micălaca” și Gornea – „Căunița de Sus”) s-au găsit și cuțite cu lama arcuită. La Ghirbom – „Gruiul Fierului” s-a descoperit un brici pentru ras.

Amnarele se găsesc rareori în așezări, fiind o categorie de obiecte caracteristică mormintelor. Sunt confecționate din fier și au corpul bombat, iar brațele sunt ridicate. Se întâlnesc trei tipuri:

- un tip timpuriu, cu brațe scurte, întoarse și cu capetele rotunjite, datându-se din sec. VI-VII;

- un tip des întâlnit, încadrat în sec. VII-VIII, cu brațele mai lungi, întoarse și apropiate de regiunea bombată;

- al treilea tip este târziu, din sec. VIII-IX, brațele fiind lipite de partea bombată.

Topoarele au fost utilizate atât ca unelte, cât și ca arme. Am ales să analizez această categorie ca unelte. Erau confecționate din fier și aveau muchia alungită, iar deseori corpul toporului se lărgea în jurul găurii de înmănușare. Aveau o lungime de 13-18 cm. Nu se pot stabili diferențe cronologice, acest tip fiind răspândit constant de-a lungul întregului interval istoric.

Secerile se realizau din fier și aveau o lamă curbată mai scurtă sau mai lungă. Cronologic sunt răspândite uniform.

Foarte rar apar în așezări ștanțe pentru realizat aplici presate, cum este exemplarul de la Sighișoara – „Dealul viilor”⁵⁸, datată pe la începutul secolului VIII.

O altă categorie o formează cuiele, ce erau realizate din fier și aveau floarea cvadrilobată sau trilobată, cu o lungime de 7-10 cm. În câteva așezări s-au găsit scoabe din fier.

Din câteva așezări din secolele VIII-IX provin exemplare de foarfece (Pl. IX/ a). Aceste foarfece se încadrează într-un tip larg răspândit în acea perioadă, fiind lucrate dintr-o singură bucată de fier, îndoită la mijloc, astfel încât cele două capete, prevăzute cu lame, să se unească. Exemplarul de la Gornea – „Căunița de Sus”, era confecționat, însă, dintr-o singură lamă. Lungimea este cuprinsă între 13-15 cm. Se utilizau la tunsul oilor. Din câteva situri provin dalte, iar la Șimonești – „Panta de stejari”, așezare din sec. VIII, s-a găsit un fier de plug⁵⁹.

De la Bezid, așezare din sec. VII - încep. sec. VIII, provine un sfredel din fier⁶⁰, ce se folosea la perforarea materialului lemnos.

b) Arme (v. Anexa II/b):

Materialul din care erau executate armele este, în toate cazurile, fierul.

Foarte rar apar în așezări vârfuri de lance. Și acest tip de obiecte este caracteristic mormintelor. Pentru că aceste obiecte sunt cvasiinexistente în așezări, vom discuta tipologia vârfurilor de lance în studiul următor, alocat necropolelor și mormintelor izolate.

În cazul vârfurilor de săgeți (Pl. IX/ b), găsim exemplare destul de numeroase în așezări, ca urmare tipologia acestora va fi prezentată în cele ce urmează:

- primul tip cuprinde exemplare cu peduncul, iar corpul propriu-zis al săgeții se prezintă sub forma unei limbi alungite, oval alungite în secțiune. Este un tip mai vechi, rar întâlnit, ce apare până la începutul sec. VIII ;

- al doilea tip cuprinde săgeți cu trei aripioare și peduncul. Este cel mai răspândit, întâlnindu-se de-a lungul întregii perioade;

- al treilea tip este format din exemplare în forma de spin, foarte rar întâlnit. Aparține mai mult sec. VI;

- al patrulea tip este cu trei aripioare și tub de înmănușare întâlnindu-se în sec.VI-VII;

- ultimul tip cuprinde exemplarele cu tub de înmănușare și corpul format dintr-o lamă cu două "cârlige" laterale. Apare pe la sfârșitul sec. VI-încep. sec. VII, menținându-se de-a lungul întregului interval cronologic.

Lungimea exemplarelor cunoscute este cuprinsă între 4-10 cm.

Prezența vârfurilor de săgeți într-o serie de așezări din sec. VIII-IX din nord-vestul României (Lăpușel – „Ciurgău”, Popeni-Cuceu), coroborat cu ceea ce știm despre pătrunderea în aceeași perioadă a unei grupe de slavi vestici prin nord-vestul României (atestați de necropolele tumulare de incinerare de la Sântandrei, Nușfalău, Someșeni⁶¹), ne duce la ipoteza unui conflict între băștinași și noii veniți.

c) Piese de harnașament (v. Anexa II/c):

Zăbalele sunt foarte rar întâlnite așezări și de aceea chestiunile legate de aceste piese vor fi prezentate în studiul următor.

Pinteni apar în câteva așezări. Erau executați din fier. Exemplarul de la Medișorul Mare – „Măzăriști” este argintat. Pintenii prezintă un spin piramidal. După părerea cercetătorului Z. Szekely, pintenii aparțin slavilor apuseni⁶².

d) Piese de vestimentație (v. Anexa II/d):

Vom include în această categorie obiecte având scopuri practice în încheierea sau susținerea veșmintelor ori a echipamentului militar. Totodată, sunt cuprinse și cataramele ce susțineau piesele de harnașament. S-a recurs la această soluție datorită prezentării nediferențiate (în majoritatea cazurilor) în bibliografia de specialitate, a cataramelor vestimentare și a celor pentru harnașament.

Cataramele sunt confecționate din fier, bronz sau argint (rar). Au forme simple, fără placă, circulare, rectangulare, trapezoidale, existând și exemplare cu placă. În așezări apar următoarele forme:

a) cataramele circulare (ovale sau rotunde) au o structură simplă, fiind folosite atât la centurile vestimentare, cât și la prinderea șei. Sunt confecțio-

nate din fier sau bronz. Aparțin unui tip mai vechi, menținându-se de-a lungul întregii perioade într-un număr relativ ridicat;

b) cataramele rectangulare (pătrate sau dreptunghiulare) sunt folosite în aceleași scopuri, materia primă fiind tot bronzul sau fierul. Și acest tip se întâlnește în întregul interval de timp, într-un număr chiar mai ridicat decât precedentul;

c) catarama trapezoidale, având aceeași structură simplă și fiind realizate din aceleași metale. Se găsesc într-un număr redus;

d) cataramele cu placă au forme circulare, trapezoidale, triunghiulare și rectangulare. Acestea prezintă pe corpul propriu-zis al cataramei o plăcuță din fier, bronz sau argint realizată prin turnare sau presare și decorată cu motive zoomorfe, fitomorfe sau geometrice. Se găsesc într-un număr redus, fiind răspândite în întregul interval de timp;

Fibulele (Pl. IX/ c) sunt confecționate din bronz, mai rar din argint. Sunt cunoscute două tipuri:

- primul tip este alcătuit din așa numitele fibule „digitate”, numite și Coșoveni sau Gâmbaș-Coșoveni⁶³. Sunt alcătuite dintr-un cap aureolat de niște butoni, în timp ce corpul se termina de obicei într-un cap humanoid. Uneori mai prezintă și niște brațe laterale, având forma unor capete stilizate de păsări. În mod greșit, uneori au fost atribuite slavilor, ele aparținând de fapt mediului germanic⁶⁴. Este posibil, de asemenea, ca, la origine, să fi apărut în atelierele bizantine⁶⁵. În spațiul analizat acest tip este preponderent, întâlnindu-se în complexe arheologice datate între sfârșitul sec. VI și a două jumătate a sec. VII;

- al doilea tip este cel cu piciorul întors pe dedesubt, înfășurat pe arc. Erau realizate, în general, din bronz turnat. Deși, în sec. VI a funcționat în zona Turnu-Severin un atelier pentru realizarea fibulelor din aceasta categorie⁶⁶, acest tip apare reprezentat în Banat și Transilvania abia în a două jumătate a sec. VII;

e) Obiecte de podoabă (v. Anexa II/e)

După materialul din care s-au realizat, obiectele de podoabă au fost împărțite în două categorii: din metal (aur, argint, bronz, fier); din alte materiale (os, sticlă, piatră, lut).

- *obiecte de podoabă din metal:*

Cerceii (Pl. IX/ d) sunt obiectele de podoabă cel mai des întâlnite, fiind folosiți atât de femei cât și de o parte a bărbaților. Erau confecționați din aur, argint sau bronz. Pot fi împărțiți în mai multe categorii:

1. cercei stelați realizați prin turnare, cel mai des întâlniți, cu două variante:

- veriga este simplă, de aceasta fiind atașat decorul stelat. Apar încă din a doua jumătate a sec. VI, în mediu gepid⁶⁷, menținându-se de-a lungul sec. VII, dispărând apoi la începutul sec. VIII;

- partea inferioară a verigii este transformată în formă de lunulă decorată. De lunulă era prins pandantivul stelat. D. Gh. Teodor fixează greșit limita cronologică superioară pentru acești cercei, perioada anilor 680-700⁶⁸. Aceștia apar atât în cursul sec. VII, cât și mai târziu (Gornea, de pildă). Această variantă este de fapt o combinație între cerceii din prima variantă și cei din a doua categorie; confecționați prin turnare, cu partea inferioară a verigii în formă de lunulă decorată în tehnica filigranului. Apare probabil înaintea variantei a doua a primei categorii. Această categorie de cercei mai cunoaște o variantă în care lunula are atașate câteva decoruri în formă triunghiulară, ce apare mai târziu în a doua jumătate a sec. VIII (Gornea);

3. cercei cu granulații, având o origine mai veche (sec. VI), dispărând probabil la începutul sec. VIII. Sunt executați din bronz sau aur;

4. cercei cu pandantivul în formă de spirală realizată dintr-o bandă sau sârmă de bronz. Sunt rar întâlniți;

5. cercei cu pandantiv globular realizat din tablă din aur, argint sau bronz. Apar în mediul gepid în sec. VI, menținându-se și în sec. VIII-X (Ghirbom – „Gruiul fierului”). O variantă a acestei categorii este formată din exemplare compuse din două verigi introduse una în cealaltă, una dintre acestea având atârnat un pandantiv globular din tablă presată.

Inelele (Pl. IX/ e) sunt realizate din sârmă de bronz sau argint. Pot fi clasificate în două categorii:

- inele simple deschise, putând fi folosite și ca inele de păr sau chiar cercei⁶⁹;

- inele cu șaton format dintr-un buton central flancat de câte trei granule sau cu plăcuță circulară decorată prin incizie cu decor geometric (Cernat – „Roberttag”) ori plăcuță mică pătrată (Sighișoara – „Dealul Viilor”).

Din câteva așezări provin podoabe de păr. Intră în această categorie ace de păr, agrafe, diademe, inele de păr cu un capăt răsucit în formă de spirală, iar celalalt capăt ascuțit. La Gornea- „Zomonite” s-a găsit, într-un atelier de fierărie, o statueta romană din bronz, datând din sec. III, reprezentându-l pe Eros. Foarte probabil această statueta urma să fie topită în vederea refolosirii materialului metalic.

- *obiecte de podoabă din alte materiale:*

Piese de podoabă executate din alte materiale decât metal se reduc la o singură categorie: măregele. După materialul din care s-au confecționat, avem măregele din:

- lut - din descoperiri ce nu trec de începutul sec. VIII;
- os, foarte rar;
- chihlimbar, rar în așezări;
- piatră - opal, calcedonă, obsidiană - din complexe ce datează de după jumătatea sec. VIII;

- sticlă, cele mai numeroase. Acest tip de mărgel cuprinde multe forme și culori, cele mai numeroase fiind mărgelile mici din pastă galbenă ce datează din sec. VII - prima jumătate a sec. VIII. O alta variantă este formată din mărgelile cilindrice cu decor incrustat în forma de "ochi", iar alta din mărgelile subțiri cu fațete poligonale, ambele variante caracteristice sec. VI-VII. O variantă ce aparține sec. VII-VIII cuprinde mărgelile plate în formă de sâmbure de pepene. Alte câteva exemplare prezintă proeminente de diferite culori aparținând sec. VII - încep. sec. VIII. Se mai cunosc o mulțime de mărgel negre, brune, albe, cu dungi de altă culoare încrustată în forme spiralice, drepte, circulare ce se răspândesc îndeosebi până la jumătatea sec. VIII.

f) Obiecte cu utilitate nedeterminată (v. Anexa II/f):

În câteva situri arheologice s-au descoperit obiecte din fier, care, datorită precarității stadiului de conservare și a informațiilor reduse incluse în articolele de specialitate, nu pot fi atribuite cu certitudine vreunei categorii cunoscute de obiecte. Este posibil totuși ca cele două bare din fier de la Jabâr - „Cotun” și Vladimirescu să fi fost lingouri de fier, în aceste așezări fiind documentată practicarea metalurgiei. În plus, la Remetea Mare - „Gomila lui Pituț” s-a descoperit un tipar pentru turnarea unor lingouri sub formă de bară (v. supra, paragraful *Unelte și instrumente din lut*).

Resturi animaliere

Adăugăm la categoriile de obiecte analizate mai sus și câteva informații despre rezultatele analizelor efectuate asupra oaselor de animale găsite în așezări. Considerăm importante aceste date, atât pentru cunoașterea ponderii animalelor în cadrul economiei casnice, cât și pentru a trage concluzii referitoare la condițiile de habitat din zonele de unde provine materialul faunistic. Lista siturilor arheologice în care s-au făcut astfel de descoperiri, precum și felul descoperirilor se găsește în Anexa III.

De la Bezid - „Doborotvanya” provin oase de cornute (probabil tau-rine) și de cerb carpatin⁷⁰.

La Gornea - „Căunița de Sus” s-a descoperit un bogat material faunistic⁷¹, provenind atât de la animale domestice, cât și sălbatic. Proporția

animale domestice/animale sălbatice este de 76,1% / 23,9%. Prin urmare, aşezarea de la Gornea – „Căunița de Sus” a aparținut unei populații sedentare, crescătoare a animalelor, dar care vâna prin pădurile din apropiere. Exemplarele sacrificate de bovine, având o vârstă mai mică de patru ani, reprezintă 53%, restul de 47% au fost exploatate până la o vârstă înaintată, fiind utilizate pentru reproducere și tracțiune. Pe locul secund se găsesc ovicaprinele, 70% dintre acestea fiind sacrificate, iar restul de 30% erau utilizate pentru lână și lapte. Suinele erau folosite în proporție de 21% pentru reproducere, restul fiind sacrificate. Resturile câinelui și calului dovedesc o importanță economică redusă a acestor specii. Animalele sălbatice erau vâdate cu scop alimentar sau pentru obținerea unor materii prime (piei, coarne). La Gornea – „Zomonite”, raportul animale sălbatice/animale domestice este asemănător celui de la „Căunița de Sus”⁷². Dintre bovine, 71,4% erau utilizate la reproducere și în munci de tracțiune, iar 28,6% erau sacrificate de tinere. 50% dintre ovicaprine erau sacrificate pentru hrană, iar restul folosite pentru lână și lapte. Dintre exemplarele de suine găsite, toate au fost folosite pentru reproducere. Datele oferite de materialul faunistic de la Gornea – „Zomonite” întregesc tabloul creat de cele de la „Căunița de Sus”. Astfel, se poate concluziona că, la Gornea, în sec. VIII- IX, exista o comunitate ce practica creșterea animalelor, pescuitul și vânătoarea, utilizând animale și pentru tracțiune (probabil pentru tragerea plugului), în timp ce o altă parte a animalelor era reținută pentru reproducere. În jurul aşezării erau păduri dese, ce adăposteau cerbi, câpriori, mistreți.

La Ieșelnița s-au găsit mai multe oase de ovicaprine și suine, preponderente, precum și oase de pești⁷³. Acest material dovedește o economie asemănătoare aşezării de la Gornea, care era contemporană.

În aşezarea de la Lazuri – „Lubitag”⁷⁴, prezența ridicată a oaselor de ovicaprine, suine și bovine dovedesc o economie mixtă, de creștere a animalelor pentru lână, lapte și carne, dar prezența bovinelor indică și practica-rea agriculturii. Cabalinele sunt slab reprezentate, la fel și animalele sălbatice (mistreț, câprior iepure).

La Morești – „Cetate”⁷⁵, o proporție ridicată dețin oasele de cabaline. Caii aparțineau unui tip gracil, de 1,25 - 1,45 m înălțime. Oasele de bovine atestă o specie cu o conformație de asemenea gracilă. Cele câteva oase de bivoli dovedesc legături cu avarii, sau mai degrabă cu kuturgurii, știut fiind faptul că avarii au fost aceia care au adus bivoli în Europa. Dintre animalele sălbatice, sunt prezente rămășițele unui lup de talie mare, și de cerb carpatin.

De la Parța – „Surcubara”⁷⁶ provin oase de suine, ovicaprine și păsări domestice. Lipsește însă vânatul. Prin urmare, este probabil ca, în jurul grindului pe care se afla aşezarea, să nu fi existat păduri.

Prezența mai multor oase de bovine la Sălașuri – „Panta de cărmidă”⁷⁷ atestă o economie bazată pe creșterea acestor animale.

La Sânnicolau Român⁷⁸, 77% dintre bovine erau utilizate pentru reproducere, tracțiune, lapte și numai 23% erau sacrificate. Suinele erau sacrificate de tinere, în proporție de 43%, iar restul de 57% se foloseau pentru reproducere. Ovicaprinele erau utilizate în întregime pentru lapte, lână și reproducere, iar cabalinele erau folosite la tracțiune, reproducere, posibil acțiuni războinice, dar și pentru sacrificare. Scoicile și păsările erau nesemnificative.

De la Timișoara – „Fratelia”⁷⁹ provin oase de bovine, ovicaprine și suine, cu proporția mai mare a bovinelor.

În așezarea de la Vladimirescu⁸⁰ s-a descoperit un eșantion de oase, pe baza căruia s-a putut dovedi prezența următoarelor specii: bovine, ovicaprine, suine, peste, scoici, cerb și mistreț. Mare parte a oaselor și coarnelor de animale sălbatice erau prelucrate ca mânere, cutiuțe, împungătoare/străpungătoare, ceea ce dovedește un meșteșug local. Prezența oaselor de mistreț și de cerb dă un indiciu cu privire la pădurea din vecinătate.

Din cele descrise mai sus, se poate concluziona că, în perioada analizată, economia comunităților din această vreme era mixtă. Animalele cel mai des utilizate, atât pentru lapte, cât și pentru tracțiune, au fost bovinele. Acestea sunt urmate de ovicaprine și suine. O oarecare pondere o dețineau păsările, iar calul folosit pentru tracțiune, transport, incursiuni războinice sau, mai rar, pentru hrană, avea un rol mai redus în cadrul comunităților sedentare. Caninele au o frecvență neînsemnată. Locuitorii își completeau hrana cu moluște, pește, dar și vânat (cerb, câprior, mistreț, iepure), uneori oasele acestora fiind folosite pentru confecționarea unor unelte, instrumente, podoabe. Pădurile înconjurau așezările pe o mare întindere.

Concluzii

Ținând cont de faptul că cea mai mare parte a așezărilor sunt concentrate tocmai în zonele unde s-au descoperit cele mai multe urme de cultura materială avară (pe Târnave și pe Mureș), este înfirmată teoria mai veche privind retragerea băștinașilor din fața invadatorilor, la munte sau deal, în locuri izolate. De asemenea, ar fi fost nefiresc ca o populație îngrozită de excesele avarilor să continue să locuiască văile marilor râuri, căi facile de acces dinspre Pannonia. Mai degrabă este vorba de relații pașnice, atât cu gepizii cât și cu avarii și slavii, relații întreținute de o populație prea slabă militar și politic pentru a putea opune rezistență cuceririi sau dominației.

Așezările erau relativ reduse ca suprafață și își mutau vatra des. Uneori, după o perioadă, se revenea pe o vatră anterioară. Pentru ceea ce știm până acum, se poate avansa o cifră de 100-200 de locuitori într-o comunitate, calculând un număr mediu de patru persoane la o locuință. Locuințele erau în general adâncite. Formele locuințelor erau de regulă rectangulare, în primul interval de timp întâlnindu-se și locuințe ovale. Suprafața interioară în majoritatea cazurilor este cuprinsă între 7-15 m. Locuințe cu o suprafață locuibilă mare (peste 15 m) găsim numai în Transilvania, mai precis în zona de sud-est. Aceste tipuri de locuințe fiind caracteristice slavilor, impune concluzia că în acea regiune penetrația slavă a fost mai timpurie și mai puternică (la același rezultat s-a ajuns și prin analiza ceramicii)⁸¹. Locuințele mari le întâlnim începând cu a doua jumătate a sec. VII. Tot în aceeași perioadă se pare că apar pe valea Dunării și în sud-estul Transilvaniei primele locuințe construite pe „tălpici”. Ulterior, acest tip de locuințe va deveni preponderent. Privitor la pătrunderea acestuia, nu se pot formula, deocamdată, nici măcar ipoteze, datorită informațiilor lacunare din rapoartele de săpături. Locuințele erau monocelulare, neexistând argumente lipsite de echivoc pentru a dovedi existența mai multor încăperi. În interiorul locuințelor găsim o instalație de foc. În al doilea interval, se observă o micșorare a răspândirii variantei a doua a cuptorului pietrar. De asemenea, începând tot cu secolul VIII, este documentată o creștere spectaculoasă a proporției de cuptoare din a treia categorie⁸², realizate în lut crușat. Un caz asemănător, în cazul vetrelor portative, utilizate, se pare, în procesul metalurgic. Rezultă de aici pătrunderea unei culturi materiale noi⁸³, odată cu secolul VIII. Purtătorii acestei noi culturi se bazează pe meșteșugul prelucrării metalului, fapt dovedit și de urmele unor ateliere de prelucrare a fierului, care cresc de la cumpăna sec. VII-VIII. Alte meșteșuguri, practice în întreaga perioadă, sunt: prelucrarea lânii, olăritul, meșteșuguri casnice. Creșterea animalelor este dovedită de oasele din așezări, precum și de foarfecele de tuns oile. Agricultură era practică pe scară largă, găsindu-se multe râșnițe, dar și un fier de plug. Locuitorii își completeau hrana prin pescuit și vânătoare, dovadă materialul faunistic descris mai sus. În prima perioadă, găsim arme în zona de conflict a slavilor cu gepizii (centrul și sud-estul Transilvaniei), iar în cea de-a doua perioadă mai ales în nord-vestul Transilvaniei, de unde vin la sf. sec VIII – încep. sec. IX grupuri de slavi vestici, pătrundere dovedită de necropolele tumulare de la Nușfalău, Sântandrei, Someșeni⁸⁴.

Astfel, secolele VII-VIII apar ca o perioadă caracterizată prin interferențe culturale între slavi, gepizi, băștinași, influențe avare, conglomerat ce va duce ulterior la dezvoltarea variantei locale a culturii Dridu.

Lista așezărilor

Notă: Fiecare localitate are un număr ce poate fi regăsit pe hartă. S-a mai menționat: sursa de apă (și, deci, de acces) cea mai apropiată, denumirea punctului/punctelor arheologice, datarea materialului, tipul cercetării și bibliografia (unde sunt mai multe trimiteri bibliografice, au fost așezate în ordinea importanței pentru subiectul care ne interesează. Nu s-a folosit termenul de „repertoriu”, pentru că acesta trimite la exhaustivitate, despre care nu se poate vorbi, încă.

1) Alba-Iulia (jud. Alba) - localitate situată pe valea Mureșului:

a) Catedrala catolică - urme de locuire din sec. VIII; cercetări sistematice (M. Rusu, *Castrul roman Apulum și cetatea feudală Alba-Iulia*, în *Alia - Cluj*, XXII, 1979, p.57; R. R. Heitel, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba-Iulia (1968-1977)*, I, în *SCIVA*, XXXVI, 1985, 3, p.223-224; V. Moga, *De la Apulum la Alba-Iulia*, București, 1987, p.74-75);

b) „Catedrala ortodoxă” - urme de locuire din sec. VIII-IX; descoperire întâmplătoare; *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba-Iulia, 1995 (în continuare, *R.A.*), p. 37;

c) „Cetate” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem*, p.39; *Enciclopedia arheologiei și Istoriei vechi a României*, Editura Enciclopedică, București (în continuare *EAIVR*), vol. I, 1994, p.84;

d) „Fortificația « Sf.Francisc de Paula »” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Rusu, *op. cit.*, p.57-58;

e) „Monetărie” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; *Ibidem*, p.57; R. Heitel, *op. cit.*, p.223-224; V. Moga, *op. cit.*, p.74-75;

f) „Partoș” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Rusu, *op. cit.*, p.57-58; *R.A.*, p.44;

g) „Pionierplatz” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Rusu, *op. cit.*, p.57-58;

2) Albești (jud. Mureș) - localitate situată pe Târnava Mare; „Canton” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; Gh. Baltag, *Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara – Dealul Viilor*, în *Rev.muz.mon.*, XIII, 1982, 2, p.101; C. Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în sec. VIII-X*, în *Eph.Nap.*, VI, 1996, p.265;

3) Angheluș (jud. Covasna) - localitate situată pe valea Oltului; „Dealul Mestecănișului” - urme de locuire de la jumătatea sec. VIII; Z.

Szekely, *Așezări din sec. VI-XI p. Ch. în bazinul Oltului superior*, în *SCIVA*, XLIII, 1992, 3, p.295-297;

4) Arad (jud. Arad) - localitate situată pe valea Mureșului:

a) „Strada Armatei” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpătură de salvare; L. Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. III, Timișoara, 1985, p.19;

b) „Piața V. Roaită” - urme de locuire din sec. VII-IX; săpătură de salvare; *Ibidem*, p.19-20;

c) „UTA” - urme de locuire din sec. VII-IX; săpătură de salvare; *Ibidem*, loc.cit.;

d) „Aradul Nou” - urme de locuire din sec. VII-IX; descoperire întâmplătoare; *Ibidem*, loc.cit.;

e) „Micălaca” - urme de locuire din sec. VII-IX; săpătură de salvare; *Ibidem*, loc.cit.;

5) Archiud (jud. Bistrița-Năsăud) - localitate situată pe valea pârâului Dipșa; „Fundătura” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; *EAIVR*, I, p.89; C. Cosma, *op. cit.*, p.265;

6) Asinip (jud.Alba) - localitate situată pe valea Râului; „Săliște” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; M. Blăjan, *Așezările feudale timpurii din satele Turdaș și Asinip (jud. Alba)*, în *Apulum*, X, 1972, p.727; *R.A.*, p.51;

7) Baciu (jud. Cluj) - localitate situată pe valea Nădașului, afluent a Someșului; „Trup 12” - urme de locuire din sec.VIII(?); periegheză; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni și cercetări arheologice de salvare pe teritoriul municipiului și județului Cluj*, în *AMN*, XXXII-XXIII, 1985-1986, p.726;

8) Badon (jud. Sălaj) - localitate aflată pe râul Zalău; „La nove” - urme de locuire din sec. VIII; cercetări sistematice; Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări și descoperiri aparținând sec. IV-IX de pe teritoriul jud. Sălaj*, în *AMP*, III, 1979, p.475-477; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

9) Band (jud. Mureș) - localitate situată pe valea Căpușului; „Valea Rece” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; C. Cosma, loc.cit.;

10) Beba Veche (jud. Timiș) - localitate situată în zona unor pârâuri din apropierea confluenței Mureșului cu Tisa; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, 1995, p.200;

11) Bedeaza (jud. Covasna) - localitate situată pe valea Oltului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII; sondaj; I. Ferenczi și col., *Pătrunderea și așezarea slavilor în Transilvania. Raportul colectivului asupra săpăturilor executate în regiunea Târnava Mare*, în *SCIV*, I, 1950, 1, p.128;

12) Beliu (jud. Arad) - localitate de pe valea Beliiului; în punctul Cetate - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior – jud. Arad*, Timișoara, 1999, (mai departe *R.Ar.*), p.45;

13) Berghin (jud. Alba) - localitate aflată pe valea Bârgăului, în apropiere de confluența Târnavelor cu Mureșul; în vatra satului - urme de locuire din sec. VII-IX; perieghază; *R.A.*, p.55;

14) Betești (jud. Harghita) - localitate de pe valea Târnavei Mari; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VI-VII; perieghază; Z. Szekely, *Săpăturile arheologice de al Porumbenii Mici*, în *MCA*, VI, 1959, p.196;

15) Bezid (jud. Mureș) - localitate situată pe valea Lotului, mic afluent al Târnavei Mici; „Doborotvanya” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII-VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p.48-53; *Idem*, *Săpăturile executate de muzeul din Sfântu-Gheorghe (1959-1966)*, în *MCA*, IX, 1970, p.297; *EAIVR*, I, p.177-178;

16) Biharia (jud. Bihor) - localitate situată pe valea Coșmeului, în apropiere de Crișul Repede:

a) „Baraj” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; S. Dumitrașcu, *Descoperiri arheologice dacice din epoca romană la Biharia, în Ziridava*, XI, 1979, p.195-207; *Idem*, *Raport asupra săpăturilor arheologice din anul 1978 de la Biharia*, în *MCA*, XIII, 1979, p.297-307;

b) „Lutărie” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; *Repertoriul monumentelor din județul Bihor*, Oradea, 1974, (în continuare *R.B.*), p.14;

17) Bod (jud. Brașov) - localitate situată pe valea Ghimbășeului; în apropierea punctului de vărsare al acestuia în Olt - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; Fl. Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, vol. I, Brașov, 1995, (în continuare *R.Br.*), p.152;

18) Boiu (jud. Bihor) - localitate situată pe valea Cicerului; „Câmpia Veche” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; *R.B.*, p.18;

19) Boiu Mare (jud. Maramureș) - localitate aflată pe valea Lăpușului; „La pod” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; I. Stanciu, *Descoperiri din a II-a jumătate a mileniului I î. Hr. și mileniul I d. Hr. în jud. Maramureș*, în *Eph.Nap.*, II, 1992, p.173;

20) Brașov (jud. Brașov) - localitate situată pe valea Gimbașelului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; A. Sereș, *Materiale feudale timpurii din hotarul comunei Feldioara (jud. Brașov)*, în *AMN*, XII, 1975, p.200;

21) Brateiu (jud. Sibiu) - localitate situată pe valea Târnavei Mari; „Zăvoi”, „Rădaie”, „Nisipuri” - o întinsă așezare ce cuprinde și perioada

sec. VI – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; I. Nestor, E. Zaharia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu (1959-1972)*, în *MCA*, X, 1973, p.194; *EAIVR*, I, p.202;

22) Broșteni (jud. Caraș-Severin) - localitate aflată în lunca Oraviței:

a) „Coasta” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; D. Țicu, *Cercetări arheologice în Depresiunea Oravița*, în *Banatica*, IX, 1987, p.344;

b) „La fântână” - urme de locuire din sec. VIII-IX, periegheză; E. Iaroslavschi, Gh. Lazarovici, *Vestigii arheologice din bazinul Carașului*, în *AMN*, XVI, 1979, p.454;

23) Caransebeș (jud. Caraș-Severin) - localitate aflată pe valea Timișului; din locul „Balta Sărată” au fost recoltate materiale arheologice din patru puncte:

a) „Carbonifera Veche” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; A. Bejan, P. Rogozea, *Dovezi arheologice mai vechi și mai recente prefeudale și feudal-timpurii din Banat*, în *St.Com.C.*, IV, 1982, p.220; A. Bejan, *Contribuții arheologice la istoria Banatului în sec. VII-IX e.n.*, în *SCIVA*, XXXIV, 1983, 4, p.357-358;

b) „Câmpul lui Corneanu” - urme de locuire din sec. VI-VII; *Ibidem*, *loc.cit.*;

c) „Câmpul lui Poșta” - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; *Ibidem*, *loc.cit.*;

d) „Zlăgnița” - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; *Ibidem*, *loc.cit.*;

24) Carașova (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe valea Carașovei; „Peștera liliecilor” - urme de locuire din sec. VIII (?). periegheză; S. Cădariu, R. Petrovsky, *Cercetări arheologice în Valea Carașovei*, în *Tibiscus*, IV, 1975, p.153;

25) Cața (jud. Brașov) - localitate aflată pe Homorodul Mare, afluent al Oltului; „SMA – fermă” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *R.Br.*, p.154;

26) Călinești (jud. Maramureș) - localitate aflată pe valea Coșeului, afluent al Izei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII; periegheză; V. Hossu, *Succesiuni și interferențe de civilizație în zona districtului Cetății de Piatră (=Chioar)*, în *AMP*, XIV-XV, 1991, p.252;

27) Cefa (jud. Bihor) - localitate situată pe valea pâraului Corhana; „La pădure” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpături sistematice; I. Crișan, *Săpăturile arheologice din anul 1993 de pe șantierul arheologic Cefa – „La pădure”, jud. Bihor*, în *Crisia*, XXIV, 1994, p.25;

28) Cenad (jud. Timiș) - localitate aflată în apropierea Mureșului; „Biserica catolică” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; P. Iambor, S. Matei, A. Bejan, *Cercetări arheologice în așezarea feudal-timpurie de al Cenad (1974-1975)*, în *Ziridava*, XIV, 1982, p.90;

29) Cerna (jud. Timiș) - într-un punct neprecizat; urme de locuire din sec. VII- IX; perieghază; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

30) Cernat (jud. Covasna) - localitate aflată pe valea Cernatului, afluent al Râului Negru:

a) „Roberttag” - urme de locuire din sec. VII; cercetări sistematice; Z. Szekeley, *Așezări din sec. VI-XI...*, p.279-294;

b) vatra satului - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem, loc.cit.*;

31) Chinteni (jud. Cluj) - localitate situată pe valea unui mic afluent al Someșului; „Tulgeș” - urme de locuire din sec. VIII (?). perieghază; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni...*, p.727;

32) Cicău (jud. Alba) - localitate situată pe valea Mureșului; în punctul „Săliște” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; I. Winkler, M. Takacs, Gh. Păiuș, *Așezarea prefeudală de la Cicău, jud. Alba*, în AMN, XV, 1978, p.263-268;

33) Ciclova Română (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Vraniul Mare; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; D. Țicu, *Cercetări arheologice...*, p.341;

34) Ciocmani (jud. Sălaj) - localitate aflată pe Valea Someșului; „Valea Prisăcii” - urme de locuire din sec. VII - începutul sec. VIII; perieghază; I. Bajusz, D. Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a Văii Someșului. Sectorul Căpâlna – Jibou*, în AMP, XII, 1988, p.94;

35) Ciortea (jud. Caraș-Severin) - localitate situată la confluența Ciclovei cu Carașul; „Izlaz” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; E. Iaroslavchi, Gh. Lazarovici, *Vestigii arheologice...*, p.454;

36) Cipău (jud. Mureș) - localitate aflată pe Valea Mureșului; „Pe șes” - urme de locuire din sec.VII; sondaj; K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.661-662; *Idem, Șantierul arheologic de la Morești*, în MCA, IV, 1957, p.185;

37) Cladova (jud. Arad) - localitate situată la confluența Cladovei cu Mureșul; „Dealul Carierei” - urme slabe de locuire din sec. VII - încep. sec. VIII; cercetări sistematice; V. Boroneanț, *Considerații preliminare asupra cercetărilor arheologice de la Cladova, comuna Păuliș, jud. Arad*, în Ziridava, X, 1978, p.140, 143; *Idem, Săpăturile arheologice de la Cladova (jud. Arad) din anul 1979*, în Ziridava, XII, 1980, p.119; Complexul Muzeal Arad, *Șantierul Cladova*, Arad, 1998, p.11;

38) Cluj (jud. Cluj) – localitate situată pe Valea Someșului Mic:

a) „Mănăstur - Valea Popii” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; I. Ferenczi, *Régészet – Helyrajzi kutatások Kolazsvárott és környékén (I)* (Cercetări arheologice în orașul Cluj și împrejurimi), în SUBBH, VII, 1962, 2, p.57;

b) „Stăvilă” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; săpătură de salvare; Z. Kalmar-Maxim, *Săpăturile arheologice de salvare de la Cluj – Stăvilă*, în *AMN*, XXXIV-XXXV, 1987-1988, p.1022; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni...*, p.724;

39) Cojocna (jud. Cluj) - localitate aflată pe Valea Gadalinului, afluent al Someșului; „Ghiubărc” - urme de locuire din sec. VI-VII; periegheză; I. Ferenczi, *Regeszet...*, p.58;

40) Comana de Jos (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Oltului; „Gruiul Văcarului” - urmele unei așezări întinse din sec. VIII-IX; *R.Br.*, , p.155;

41) Coșeni (jud. Covasna) - localitate situată pe Valea Oltului - „Cariera de nisip” - urme de locuire din sec.VIII; sondaj; Z. Szekely, *Așezări din sec VI-XI...*, p.300;

42) Crăciunești (jud. Hunedoara) - localitate situată pe un mic afluent al Mureșului; „Peștera Șura de Mijloc” - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; S. Dumitrașcu, *Note privind descoperirile arheologice din Munții Apuseni*, în *Crisia*, X, 1980, p.48;

43) Crăciunești (jud. Maramureș) - localitate situată pe Valea Tisei; „Mohelca” - urme de locuire din sec. VIII; sondaj; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.174;

44) Cristian (jud. Brașov) - localitate aflată pe Valea Ghimbășelului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; A. Sereș, *op. cit.*, p.200;

45) Cristuru Secuiesc (jud. Harghita) - localitate aflată pe Valea Târnavei Mari:

a) „Valea Caldă” - urme de locuire din sec. VII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Așezări din sec VII-VIII în bazinul superior al Târnavei Mari*, în *SCIVA*, XXXIX, 1988, 2, p.178-183;

b) „Poala Bradului” - urme de locuire din sec. VII; cercetări sistematice; *Ibidem*, *loc.cit.*;

46) Cuceu (jud. Sălaj) - localitate situată pe Valea Someșului; „Valea Bochiei” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; Al. V. Matei, *Reperatoriul...*, p.483-484;

47) Culciu Mare (jud. Satu-Mare) - localitate situată pe Valea Someșului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII; I. Stanciu, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (cercetările arheologice din anii 1992-1993)*, în *Eph.Nap.*, IV, 1994, p.314;

48) Daia (jud. Mureș) - localitate situată pe Valea Saeșului, afluent al Târnavei Mari; „Grădina lui Miron” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; T. Soroceanu, Gh. Lazarovici, E. Amlacher, M. Mureșan, *Contribuții la repertoriul arheologic al jud. Mureș*, în *Marisia*, VII, 1977, p.59;

49) Dăbâca (jud. Cluj) - localitate situată pe Valea pârauului Lonea, afluent al Someșului:

a) „Boldaga” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *EAIVR*, II, p.29;

b) „Grădina lui Tămaș” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *Ibidem*, loc.cit.;

c) Vatra satului - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem*, loc.cit.;

50) Dedrad (jud. Mureș) - localitate ce se află pe Valea Fleșului, afluent al Mureșului; „Vii” - urme de locuire din sec. VII-IX; perieghază; M. Petica, *Colecția „Mihail M. Câmpian”*, în *Marisia*, VII, 1977, p.454;

51) Denta (jud. Timiș) - localitate aflată în apropiere de Bârzava; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; perieghază; A. Bejan, *Banatul....*, p.200;

52) Deta (jud. Timiș) - localitate aflată pe Valea Birdei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; inf. Al. Szentmiklosi, *Muzeul Banatului*, Timișoara;

53) Divici - Belobreșca (jud. Caraș-Severin) - localități situate pe Valea Dunării; într-un punct neprecizat dintre acestea - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; I. Uzun, Gh. Lazarovici, *Descoperiri arheologice prefeudale și feudale timpurii în zona superioară a Clisurii*, în *Crisia*, IV, 1974, p.48;

54) Dopca (jud. Brașov) - localitate ce se află pe Valea Oltului; “Stâlp nr.71” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; *R.Br.*, p.159;

55) Dorolțu (jud. Cluj) - localitate situată pe un afluent al Someșului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec.VII; perieghază; S. Dumitrașcu, *Note privind...*, p.48;

56) Dubova (jud. Mehedinți) - localitate aflată pe Valea Dunării:

a) „Cuina Turcului” - urme de locuire din sec. VII; perieghază; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.42;

b) „Peștera Maovăț” - urme de locuire din sec. VII; perieghază; *Ibidem*, p.43; D. Popescu, *Săpăturile arheologice din R.S.R. în anul 1966*, în *SCIV*, XVIII, 1967, 3, p.53;

57) Dumbrăvița (jud. Timiș) - localitate ce se află pe valea pârauului Beheia; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VI - încep. sec. VIII; perieghază; Fl. Medeleț, I. Bugilan, *Câteva puncte arheologice din jud. Timiș*, în *Tibiscus*, III, 1974, p.87-88;

58) Eliseni (jud. Harghita) - localitate situată pe Valea Eliseniului:

a) „Cimitirul lui Lod” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu-Gheorghe*, în *MCA*, X,1973, p.222;

b) „Poala Văii Fânului” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetare sistematică (*Idem, Așezări din sec VII-VIII...*, p.183-188;

59) Feldioara (jud. Brașov) - localitate situată pe valea Homorodului, afluent al Oltului; „Valea Vierii” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; A. Sereș, *op. cit.*, p.199-200;

60) Felmer (jud. Brașov) - localitate aflată de Valea Felmerului, afluent al Oltului; “Calea ai Strâmbă” - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; *R.Br.*, p.161;

61) Felnac (jud. Arad) - localitate situată pe Valea Mureșului; pe platoul din estul comunei - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; M. Zdroba, M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (Raport preliminar)*, în *Ziridava*, VI, 1976, p.181-193; *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p.79; L. Mărghită, *Banatul...*, p.58;

62) Filiaș (jud. Harghita) - localitate ce se afla pe Valea Târnavei Mari; „Pământul Pădurii Mari” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu-Gheorghe (1959-1966)*, în *MCA*, IX, 1970, p.311;

63) Folea (jud. Timiș) - localitate situată pe un afluent al Timișului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

64) Gătaia (jud. Timiș) - localitate situată pe Valea Bârzavei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Mare, *O așezare prefeudală de la Lugoj (jud. Timiș) – sec VIII*, în *SIB*, XVI, 1992, p.123;

65) Gilău (jud. Cluj) - localitate aflată pe Valea Someșului; în incinta castrului roman - urme de locuire din sec.VII; cercetări sistematice; M. Rusu, *Cercetări arheologice la Gilău*, în *MCA*, II, 1956, p.700;

66) Girișu de Criș (jud. Bihor) - localitate situată pe Valea Crișului Repede; „Ramon” - urme de locuire din sec. VI – încep. sec. VIII; periegheză; *R.B.*, p.34;

67) Gornea (jud. Caraș-Severin) - localitate ce se află pe Valea Dunării:

a) „Căunița de Sus” - urme ale unei așezări din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; D. Țicu, Gh. Lazarovici, *Gornea*, Timișoara, 1996, p.16-43; I. Uzum, *Bordeie prefeudale descoperite la Gornea (jud. Caraș-Severin)*, în *Crisia*, IV, 1974, p.39-46; *Idem, Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea – Căunița de Sus*, în *Banatica*, X, 1990, p.206-219;

b) „Zomonițe” - urme de locuire din sec. VIII-IX, reprezentând continuarea așezării de la Căunița de Sus; cercetări sistematice; D. Țicu, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 50;

68) Greoni (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Carașului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec.VIII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

69) Hărman (jud. Brașov) - localitate aflată pe Valea Morii, afluent al Oltului:

a) „Dealul Lempeș” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpături sistematice; Fl. Costea, *Săpăturile arheologice efectuate de Muzeul județean Brașov în anul 1970*, în *Cumidava*, IV, 1970, p.640

b) „Groapa Banului” - urme de locuire din sec. VI-IX; cercetare sistematică; A. D. Alexandrescu, I. Pop, M. Marcu, *Raport asupra săpăturilor de la Hărman (jud. Brașov) (1961-1970)*, în *MCA*, X, 1973, p.246-258

70) Iam (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Vicinicului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec.VIII-IX; periegheză; E. Iaroslavschi, Gh. Lazarovici, *Vestigii arheologice...*, p.460;

71) Iclod (jud. Cluj) - localitate situată pe Valea Someșului:

a) „Grădinile Texas” - urme de locuire din sec. VI-VII; periegheză; A. Bulbuc, *Noi descoperiri arheologice de suprafață în hotarul comunei Iclod (III)*, în *AMN*, XXXIV-XXXV, 1987-1988, p.529;

b) „Pământul Vlădiciei” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpături sistematice; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Șantierul arheologic Iclod. Campania 1985*, în *Apulum*, XXIV, 1987, p.12-38; *EAIVR*, II, p.249;

c) „Tabla Popii” - urme de locuire din sec. VIII(?). periegheză; A. Bulbuc, *Noi descoperiri și cercetări arheologice de suprafață în hotarul comunei Iclod (II)*, în *AMN*, XXXII-XXXIII, 1985-1986, p.412;

72) Iernut (jud.Mureș) - localitate situată pe Valea Mureșului:

a) „Pe șes” - urme de locuire din sec. VI-VII; cercetări sistematice; N. Vlăsa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, *Săpăturile arheologice de la Iernut*, în *AMN*, III, 1966, p.402-403;

b) „La biserică” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem*, p.403; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

73) Ieșelnița (jud. Mehedinți) - localitate ce se afla pe Valea Dunării; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; L. Mărghită, *Banatul...*, p.72; I. Uzum, *Mărturii arheologice...*, p.219;

74) Ilidia (jud. Caraș-Severin) - localitate aflată pe Valea Vicinicului:

a) „Funii” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; D. Țicu, *Cercetări arheologice...*, p.330;

b) „Săliște” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *Ibidem*, loc.cit.;

c) „Valea Măscășeniului” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *Ibidem*, loc.cit.;

d) Vatra satului - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *Ibidem*, loc.cit.;

75) Insula Banului (jud. Mehedinți) - localitate situată pe Dunăre; într-un loc neprecizat - urme de locuire din sec. VII; săpătură de salvare; M. Comșa, *Unele date cu privire la Banatul de sud în sec IV-VII, în In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p.93-94;

76) Jabăr (jud. Timiș) - localitate aflată pe Valea Timișului; „Cotun” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; M. Moroz-Pop, *Așezarea prefeudală de la Jabăr – Cotun, jud. Timiș*, în *MCA*, XVII, 1983, 2, p.349-354; *Idem*, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților din jud. Timiș, din paleolitic până în evul mediu*, în *Banatica*, VII, 1983, p.473-474;

77) Jebel (jud. Timiș) - localitate situată pe un mic afluent al Timișului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

78) Jibert (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Marea, afluent al Oltului; „Pe față” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *R.Br.*, p.225;

79) Jupa (jud. Caraș-Severin) - localitate ce se afla pe Valea Timișului; în incinta așezării civile de la Tibiscum - urme sporadice de locuire din sec. VI-VII; cercetări sistematice; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.84;

80) Lazuri (jud. Satu-Mare) - localitate situată în apropiere de Someș; „Lubitag” - urme de locuire din sec. VII; cercetări sistematice; I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri – „Lubitag”, jud. Satu-Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor VI-VII în zona Tisei superioare*, în *Satu-Mare.St.Com.*, XV-XVI, 1998-1999, p.116-160; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

81) Livada (jud. Satu-Mare) - localitate situată pe valea râului Racta; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem*, *loc.cit.*;

82) Lovrin (jud. Timiș) - într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

83) Lugoș (jud. Timiș) - localitate situată pe valea pârâului Știuca Veche, afluent al Timișului; într-un punct în apropiere de confluența celor două cursuri - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; M. Mare, *O așezare prefeudală...*, p.109-113;

84) Lăpușel (jud. Maramureș) - localitate situată pe Valea Lăpușului:

a) „Ciurgău” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; I. Stanciu, *Așezarea prefeudală...*, p.267-308; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

b) „Mociar” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.175;

85) Lăpuștești (jud. Cluj) - localitate aflată pe Valea Someșului Cald; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; I. Ferenczi, I. Ferenczi jr, I. Ferenczi sen., *Așezarea întărită feudal-timpurie de la Lăpuștești (com. Râșca, jud. Cluj)*, în *AMN*, XXXI, 1994, 1, p.316;

86) Mateiaș (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Mureșului; în punctul Șipot - urme de locuire din sec.VIII-IX; sondaj; *R.Br.*, p.165;

87) Măgura Codlei (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Vulcaniței, într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; A. Sereș, *op. cit.*, p.200;

88) Mediaș (jud. Mureș) - localitate situată pe Târnava Mare, într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; Th. Năgler, *Cercetări arheologice în Țara Făgărașului privind feudalismul timpuriu*, în *MSSI*, seria IV, II, 1977, p.9;

89) Medișorul Mare (jud. Harghita) - localitate aflată în zona unor afluenți ai Târnavei Mari; „Măzăriști” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetare sistematică; Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p.169-171;

90) Milcoveni (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Viciniului; „Prislaua” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; D. Țicu, *Cercetări arheologice...*, p.338;

91) Moldova Nouă (jud. Caraș-Severin) - localitate aflată pe Valea Dunării; „Măcești” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; I. Uzun, Gh. Lazarovici, *Descoperiri arheologice...*, p.48; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.92;

92) Moldova Veche (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Dunării:

a) „Insula Decebal” - urme de locuire din sec. VII; săpături sistematice; D. Tudor și col., *Cercetări arheologice în zona lacului de acumulare al hidrocentralei „Porțile de Fier”*, în *SCIV*, XVI, 1965, 2, p.401; I. Uzun, *Die Rumänen aus der Clisura Dunării zwischen den VI. und XIV. Jahrhundert*, în *Banatica*, V, 1979, p.220; L. Mărghitan, *Banatul...*, p. 77-78;

b) „Moteluri” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; I. Uzun, *Die Rumänen...*, p.220;

93) Morești (jud. Mureș) - localitate ce se găsește pe Valea Mureșului; „Cetate” și „Podei” - urme de locuire din sec. VI-VIII; cercetări sistematice; Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”, în *SCIV*, III, 1952, p.329-338; K. Horedt și col., *Șantierul Morești*, în *SCIV*, IV, 1953, 1-2, p.277-299; *Idem*, *Șantierul Morești*, în *SCIV*, V, 1954, 1-2, pp. 200-221;

94) Moroda (jud. Arad) - localitate aflată pe Valea Cigherului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

95) Mesteacăn (jud. Maramureș) - localitate aflată în apropiere de Valea Barșăului, afluent al Someșului:

a) „La Parhon” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; G. M. Iuga, *Raport preliminar privind cercetarea arheologică de la Mesteacăn (jud. Maramureș)*, în *MCA*, XIII, 1979, p.313;

b) „Valea Caselor” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem, loc.cit.*; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.176;

96) Noșlac (jud. Alba) - localitate aflată pe Valea Mureșului; în punctele:

a) „La pompa de apă” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; sondaj; M. Macrea, I. H. Crișan, *Două decenii de cercetări arheologice și studii de istorie veche la Cluj (1944-1964)*, în *AMN*, I, 1964, p.358; *R.A.*, p.131;

b) „Livada” - urme de locuire din sec. VIII-IX; perieghază; *R.A.*, p.131;

97) Nușfalău (jud. Sălaj) - localitate situată pe Valea Barcăului:

a) La confluența Halmășdului cu Barcău - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; Al. V. Matei, *Repertoriul...*, p.481-482;

b) „Tigoiul lui Benedek” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *Ibidem, loc.cit.*;

98) Oața de Jos (jud. Maramureș) - localitate ce se găsește în zona unor mici afluenți ai Someșului; „Vâlceaua Rusului” - urme de locuire din sec. VII - încep. sec. VIII; perieghază; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.176;

99) Ocnita (jud. Bistrița-Năsăud) - localitate situată pe Valea Dipșei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

100) Odorheiu Secuiesc (jud. Harghita) - localitate ce se găsește pe Valea Târnavei Mari; „Piața Libertății” - urme de locuire din sec. VI-VII; perieghază; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Cercetări de topografie arheologică (I)*, în *MCA*, X, 1973, p.379;

101) Oravița (jud. Caraș-Severin) - localitate ce se află pe valea unui afluent al Carașului; „Sere” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; perieghază; D. Țicu, *Cercetări...*, p.344;

102) Orșova (jud. Mehedinți) - localitate de pe Valea Dunării; „Dierna” - urme de locuire din sec. VII-IX; cercetări sistematice; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.97; C. Cosma, *Ceramica prefeudală și feudală timpurie de la Orșova*, în *Eph.Nap.*, II, 1992, p.231-234;

103) Ostrovul Șimian (jud. Mehedinți) - situat pe Dunăre; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; M. Comșa, *op. cit.*, p.94;

104) Otomani (jud. Bihor) - localitate ce se găsește pe Valea Ierului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VI-VII; cercetări sistematice; K. Horedt, Z. Szekely, Șt. Molnar, *Săpăturile de la Otomani*, în *MCA*, VIII, 1962, p.322;

105) Oțeni (jud. Harghita) - localitate aflată pe Valea Târnavei Mari; „Mihalyfalva” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; sondaj; M. Macrea, I. H. Crișan, *op. cit.*, p.359; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Așezarea întărită din epoca bronzului de la Dealu (jud. Harghita)*, în *AMN*, XXXII, 1995, 1, p.729;

106) Obreja (jud. Alba) - localitate situată în apropierea confluenței Târnavelor cu Mureșul; „Grădina lui Iacob Cleja” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; *R.A.*, p.133;

107) Pața (jud. Timiș) - localitate situată pe Valea Timișului:

a) „Surcoba” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Rusu, *Importanța descoperirilor arheologice recente din Transilvania pentru studiul formării poporului român și a limbii române*, în *MSSJ*, seria IV, VIII, 1983, p.62; L. Mărghită, *Banatul...*, p.99-100;

b) „Podul Turcului” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Ibidem*, *loc.cit.*;

108) Păsăreni (jud. Mureș) - localitate de pe Valea Ghegheșului, afluent al Târnavei Mici; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; K. Horedt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p.201;

109) Pescari (jud. Caraș-Severin) - localitate ce se află pe Valea Dunării; „Culă” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegează; I. Uzum, Gh. Lazarovici, *Descoperiri...*, p.49;

110) Peștera cu Puț (jud. Caraș-Severin) - situată pe Valea Carașului - urme de locuire din sec. VIII; sondaj; R. Petrovsky, *Peșteri din Jud. Caraș-Severin. Cercetări arheologice (I)*, în *St.Com.C.*, III, 1979, p.237-238;

111) Peștera Gaura Pârșului (jud. Caraș-Severin) - situată în bazinul superior al Bârzavei - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; R. Petrovsky, O. Popescu, P. Rogoza, *Peșteri din jud. Caraș-Severin – cercetări arheologice (II)*, în *Banatica*, VI, 1981, p.438;

112) Peștere (jud. Bihor) - localitate situată pe Valea Crișului Repede; „Peștera Călățe” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegează; *R.B.*, p.53;

113) Poian (jud. Covasna) - localitate aflată pe Valea Râului Negru, afluent al Oltului:

a) „Culmea Pietroasă” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Așezări din sec. VI-XI...*, p.247-279;

b) Într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; *Idem*, *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu-Gheorghe*, în *MCA*, X, 1973, p.221;

114) Popeni-Cuceu (jud. Sălaj) - localități situate în apropierea unui afluent al Someșului; într-un punct între cele două localități - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni-Cuceu, jud. Sălaj. Câteva considerații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în AMP, XVIII, 1994, p.135-148; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

115) Porumbenii Mici (jud. Harghita) - localitate ce se află pe Valea Târnavei Mari; „Galath” - urme de locuire din sec. VI-VII; cercetări sistematice; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Regeszeti-Helyrajzi kutatások a Nahy-Kukullo völgyének felső részében 1955-1956-ban* (Cercetări topografico-arheologice în 1955-1956 în bazinul superior al Târnavei Mari), în SUBBH, III, 1958, 2, p.27; Z. Székely, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în MCA, V, 1959, p.235-237; *Idem*, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici*, în MCA, VI, 1959, p.525; *Idem*, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici*, în MCA, VIII, 1962, p.25-28; K. Horedt, Z. Székely, Șt. Molnar, *Săpăturile de la Porumbenii Mici*, în MCA, VIII, 1962, p.635;

116) Prislop (jud. Maramureș) - localitate situată pe Valea Lăpușului, într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; V. Hossu, *op. cit.*, p.252; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.178;

117) Remetea Mare (jud. Timiș) - localitate aflată la cca. 8 km de cursul actual al Timișului, „Gomila lui Pituș” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; A. Bejan, *Dovezi atestând practicarea meșteșugurilor în așezarea prefeudală de la Remetea Mare – Gomila lui Pituș (jud. Timiș)*, în SIB, X, 1984, p.5; *Idem*, *Dovezi privind prelucrarea metalelor la Remetea Mare (jud. Timiș) în sec. VIII-X*, în AMN, XXXII, 1995, p.775-783; *Idem*, *Banatul...*, p.70-72;

118) Râpa (jud. Bihor) - localitate ce se găsește pe Valea Crișului Negru:

a) „Câmpul de Sus” - urme de locuire din sec. VIII; cercetări sistematice; R.B., p.57; C. Cosma, *Considerații...*, p. 265;

b) „Dealul Morilor” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; periegheză; R.B., p.57;

119) Rotbav (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Felmerului; „Căldărușa” - urme de locuire din sec. VIII-IX; sondaj; Fl. Costea, *op. cit.*, p.639;

120) Rupea (jud. Brașov) - localitate ce se află în zona unor afluenți ai Oltului; „Dealul Cohalmel” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; R.Br., p.170;

121) Rus (jud. Sălaj) - localitate ce se găsește pe Valea Someșului; „Șesul lui Maican” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; I. Bajusz, D. Tamba, *op. cit.*, p.92;

122) Rogna (jud. Sălaj) - localitate aflată pe Valea Someșului; „La poduri” - urme de locuire din sec. VIII (?). periegheză; *Ibidem*, p.93;

123) Sacoșu Mare (jud. Timiș) - localitate ce se găsește pe valea pârâului Cinca; „Burău” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; M. Moroz-Pop, *Așezarea feudală timpurie de la Sacoșu Mare (com. Darova, jud. Timiș)*, în *Tibiscus*, V, 1979, p.149-158;

124) Satchinez (jud. Timiș) - localitate situată în zona unor mici pârâuri; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

125) Satu Nou (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Vulcăniței, afluent al Oltului; „Wierem” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *R.Br.*, p.170;

126) Săcășeni (jud. Satu-Mare) - localitate de pe Valea Chechețului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec.VIII-IX; cercetări sistematice; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

127) Sălașuri (jud. Mureș) - localitate ce se află pe valea râului Vețca, afluent al Târnavei Mici; „Panta de cărămidă” - urme de locuire din sec. VII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Contribuții...*, p.54-55; *Idem*, *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu-Gheorghe (1959-1966)*, în *MCA*, IX, 1970, p.298-301; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

128) Sarasău (jud. Maramureș) - localitate aflată pe Valea Tisei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII; periegheză; V. Hossu, *op. cit.*, p.252;

129) Sâncel (jud. Alba) - localitate situată pe Valea Târnavei Mici; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; periegheză; *R.A.*, p.174;

130) Sânpetru (jud. Brașov) - localitate situată pe Valea Durbavului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; A. Sereș, *op. cit.*, p.200;

131) Sighișoara (jud. Mureș) - localitate situată pe Valea Târnavei Mari:

a) „Cartierul Plopilor” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; sondaj; Gh. Baltag, *Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara*, în *Marisia*, IX, 1979, p.96-99;

b) „Dealul Viilor” - urme de locuire din sec. VI – încep. sec. VIII; cercetări sistematice; *Ibidem*, p.78; *Idem*, *Locuințe, ateliere și instalații de foc din sec. IV-VIII în așezarea de la Sighișoara – Dealul Viilor*, în *Rev.muz.mon.*, XIII, 1982, 2, p.47-49;

c) „Valea Dracului” - urme de locuire din sec. VI – încep. sec. VIII; periegheză; *Idem*, *Date pentru...*, 100;

d) „Piața Muzeului” - urme de locuire din sec. VI-VII; sondaj; *Ibidem*, p.95;

e) „Biserica din Deal” - urme de locuire din sec. VI-VII; sondaj; *Ibidem*, p.93;

132) Sânandrei (jud. Timiș) - localitate situată în apropiere de Bega Veche; „Ocsabrickel” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; A. Bejan, *Banatul...*, p.80, 82-83;

133) Sângeorgiu de Mureș (jud. Mureș) - localitate situată pe Valea Mureșului; „Vârful Dealului” - urme de locuire din sec. VIII; periegheză; V. Lazăr, I. Opriș, *Descoperiri arheologice la Sângeorgiu de Mureș*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p.97;

134) Sânnicolau Mare (jud. Timiș) - localitate ce se găsește pe Valea Arancăi; „Săliște” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; inf. prof. dr. A.Bejan, *Universitatea de Vest*, Timișoara;

135) Sânnicolau Român (jud. Bihor) - localitate situată pe Valea Corhanei; „Bereac” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetare sistematică; S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sânnicolau Român (jud. Bihor)*, în *Crisia*, XIX, 1989, p.170-173; *Idem*, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sânnicolau Român – săpăturile din 1989*, în *Crisia*, XXII, 1992, p.41-43; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

136) Sântandrei (jud. Bihor) - localitate aflată pe Valea Crișului Repede; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; *R.B.*, p.69;

137) Sântămarie-Orlea (jud. Hunedoara) - localitate ce se află pe Valea Sibișelului, afluent al Streiului; în punctul „Grădina lui E.Cicu” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII, periegheză; *material inedit*;

138) Socol (jud. Caraș-Severin) - localitate aflată pe râul Nera; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

139) Socolari (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe valea unui mic afluent al Nerei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; D. Țicu, *Cercetări...*, p.335;

140) Stejăreni (jud. Mureș) - localitate aflată pe Valea Bendorfului, afluent al Târnavei Mari; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VI – încep. sec. VIII; periegheză; Gh. Baltag, *Date pentru...*, p.102;

141) Suplacu de Barcău (jud. Bihor) - localitate situată pe Barcău; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; S. Dumitrașcu, *Note privind...*, p.48;

142) Svinița (jud. Mehedinți) - localitate ce se afla pe Valea Dunării; „Livadița” - urme de locuire din sec. VII - începutul sec. VIII; cercetări sistematice; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.128-131;

143) Șag (jud. Timiș) - localitate situată pe Valea Timișului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegează; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

144) Șicula (jud. Arad) - localitate de pe Valea Crișului Alb:

a) „Cotul Morii” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegează; D. Băcuet, *Contribuții la repertoriul arheologic al localității Șicula (jud. Arad)*, în *Ziridava*, XXI, 1998, p.57;

b) „Paisa” - urme de locuire din sec. VII; periegează; D. Băcuet, L. Bordin, *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Șicula (jud. Arad)*, în *Ziridava*, XIX-XX, 1996, p.95;

145) Șimleul Silvaniei (jud. Sălaj) - localitate situată pe Valea Crasnei; „La Observator” - urme de locuire din sec. VII - începutul sec. VIII; periegează; Al. V. Matei, *Repertoriul...*, p.485;

146) Șimonești (jud. Harghita) - localitate ce se găsește pe valea pârâului Bethlen, afluent al Târnavei Mari:

a) „Sub Stejari” - urme de locuire din sec. VIII; cercetări sistematice; Z. Szekely, *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu-Gheorghe*, în *MCA*, X, 1973, p.221; *Idem*, *Așezări din sec. VI-XI...*, p.171-178;

b) „Poiana îngustă” - urme de locuire din sec. VIII; periegează; *Ibidem*, p.176;

147) Șipet (jud. Timiș) - localitate situată pe Valea Pogănișului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegează; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

148) Șirișoara (jud. Bistrița-Năsăud) - localitate situată pe Valea Șieului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII; cercetări sistematice; C. Cosma, *Considerații...*, p.265;

149) Șopteriu (jud. Bistrița-Năsăud) - localitate situată în zona unor mici afluenți ai Mureșului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII -încep. sec. VIII; cercetări sistematice; *Ibidem*, *loc.cit.*;

150) Șoromiclea (jud. Mureș) - localitate aflată la confluența Șoromiclei cu Târnavă Mare; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VI-VII; periegează; Gh. Baltag, *Date pentru...*, p.102;

151) Șona (jud. Brașov) - localitate aflată în zona unor mici afluenți ai Oltului; „La Guruieti” - urme de locuire din sec. VII; periegează; *R.Br.*, p.226;

152) Șura Mare (jud. Sibiu) - localitate ce se află în apropierea unor numeroase pârâuri; „Râșloave” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; I. Glodariu, E. Iaroslavski; Th. Năgler; M. Rill, *Raport asupra cercetărilor arheologice întreprinse în 1978 la Șura Mare, jud. Sibiu*, în *MCA*, XIII, 1979, p.153; M. Rusu, *Importanța descoperirilor...*, p.61;

153) Teremia Mare (jud. Timiș) - localitate situată pe cursul unui mic pârâu; „Viile Huncii” - urme de locuire din sec. VI-IX; periegheză; C. Răileanu, O. Gog, *Contribuții la problema continuității în vestul Banatului. Studiu preliminar topoarheologic și numismatic la Teremia Mare*, în *Banatica*, VII, 1983, p.496;

154) Timișoara (jud. Timiș):

a) „Cioreni” - urme de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; L. Mărghitan, *Banatul...*, p.139;

b) „Fratelia” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpătură de salvare; *Ibidem*, p.136-138; A. Bejan, *Banatul...*, p.78-79;

c) „Freidorf” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; săpătură de salvare; A. Bejan, *Banatul...*, p.78;

d) „Mehala” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; Fl. Medeleț, I. Bugilan, *Câteva puncte...*, p.85-87;

155) Turda (jud. Cluj) - localitate de pe Valea Arieșului:

a) „Cheile Turzii”, în apropiere de confluența Hășdatelor cu Arieșul - urme de locuire din sec. VIII; periegheză; Gh. Lazarovici, M. Meșter, L. Dascălu, *Cheile Turzii 1994. Raport de cercetare arheologică și etnoarheologică*, în *AMN*, XXXII, 1995, 1, p.539;

b) Potaissa - urme sporadice de locuire din sec. VIII-IX; cercetări sistematice; M. Bărbulescu, Z. Milea, A. Căținaș, A. Hopârtan, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice în castrul roman de la Turda (1971-1976)*, în *Potaissa*, I, 1978, p.14;

156) Turdaș (jud. Alba) - localitate situată pe Valea Ratului, afluent al Mureșului; „Valea Clocita” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; M. Blăjan, *Așezările feudale timpurii din satele Turdaș și Asinip (jud. Alba)*, în *Apulum*, X, 1972, p.727;

157) Tureni (jud.Cluj) - localitate situată pe Valea Racilor, afluent al Arieșului:

a) „Poderei” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar-Maxim, *Săpături arheologice de salvare și cercetări etno-arheologice în Munții Petrindului în anul 1986*, în *AMN*, XXXIV-XXXV, 1987-1988, p.953;

b) „Svona” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni...*, p.733;

158) Turia (jud. Covasna) - localitate aflată pe valea pârâului cu același nume; „Keratna” - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; săpătură de salvare; Z. Szekely, *Așezări din sec. VI-XI...*, p.300;

159) Țaga (jud. Cluj) - localitate situată pe Valea Fizeșului, afluent al Someșului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII;

cercetări sistematice; Gh. Lazarovici și col., *Șantierul arheologic Țaga – Campania din 1995*, în *AMN*, XXXIII, 1996, 1, p.323;

160) Vărădia (jud. Caraș-Severin) - localitate situată pe Valea Carașului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; A. Bejan, *Banatul...*, p.200;

161) Valea Caldă (jud. Cluj) - localitate situată pe Valea Fizeșului; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VII-IX; periegheză; Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni...*, p.730; Z. Kalmar-Maxim, *Cercetări de suprafață și săpături arheologice de salvare în Valea Caldă*, în *AMN*, XXXIV-XXXV, 1987-1988, p.1041;

162) Vălenii Șomcutei (jud. Maramureș) - localitate situată pe Valea Bârsăului, afluent al Someșului:

a) „Tog” - urme de locuire din sec. VIII; periegheză; I. Stanciu, *Descoperiri...*, p.182;

b) „Ograda Budenilor” - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; *Ibidem*, loc.cit.;

163) Vladimirescu (jud. Arad) - localitate ce se găsește pe Valea Mureșului; „Cetate” - urme de locuire din sec. VIII-IX; săpături sistematice; M. Barbu, N. Zdroba, *Șantierul arheologic Arad – Vladimirescu (Campania 1977)*, în *Ziridava*, X, 1978, p.103-107; *Idem*, *Cercetările arheologice de la Arad – Vladimirescu (Campania 1978)*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.183-185; M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Arad – Vladimirescu (Campania 1979)*, în *Ziridava*, XII, 1980, p.154-155;

164) Voivodeni (jud. Mureș) - localitate ce se afla pe Valea Mureșului; „La școală” - urme de locuire din sec. VI-VII; sondaj; M. Petica, *Elemente de continuitate pe Valea Mureșului Superior – sondajul arheologic de la Voivodeni (jud. Mureș)*, în *Marisia*, VIII, 1978, p.87;

165) Voivozi (jud. Bihor) - localitate ce se găsește pe Valea Bistrei; „Cilogoș” - urme de locuire din sec. VII-IX; sondaj; *R.B.*, p.86;

166) Vrăniuț (jud. Caraș-Severin) - localitate de pe Valea Ciclovei; într-un punct neprecizat - urme de locuire din sec. VIII-IX; periegheză; D.Țicu, *Cercetări...*, p.343;

167) Zalău (jud. Sălaj) - localitate situată pe Valea Zalăului, la confluența dintre Zalău și pârâul Panic - urme de locuire din sec. VII – încep. sec. VIII; periegheză; Al. V. Matei, *Repertoriul...*, p.487;

La această listă se adaugă locurile unor ipotetice așezări:

168) Cornești (jud. Timiș) - localitate situată în zona unor afluenți ai Begăi Vechi; în literatura antebelică apare menționată aici o așezare avară (*TRE* III (1887), p.49-51;81-82, *apud* A. Bejan, M. Drăgoescu, *Descoperiri arheologice pe teritoriul Banatului între anii 1872-1918*, în *Anuar de litera-*

tură, istorie, etnografie, artă. Academia Română – Filiala Timișoara, V, 1985-1986, p.19; pentru contrazicerea acestei ipoteze vezi Fl. Medeleț, În legătură cu fortificația de pământ de la Cornești (com Orțișoara, jud. Timiș), în *An.Ban.*, SN, II, 1993, p.119-150;

169) Horia (jud. Arad) - localitate situată pe Valea Mureșului; există trei circumvalațiuni de pământ atribuite prezumtiv avarilor; *R.Ar.*, p.76;

170) Secusigiu (jud. Arad) - localitate situată în apropiere de Valea Mureșului: se găsește o movilă despre care se spune ca ar fi fost ridicată de avari; *Ibidem*, p.115;

171) Timișoara (jud. Timiș) - se spune că pe locul actualei clădiri a Teatrului Național s-ar fi descoperit o dublă incintă circulară de tipul ringului avar (L.A.Maggiorotti, F.Bonffi - *Le fortezze di Temes e di Lipa în Transilvania*, în *Atti dell'Institutur di architettura militare*, III, Roma, Museo di Genio, Castel Angelo, p.6, *apud* Th. Trâpcea, *Contribuții privind Banatul în timpul migrațiilor*, în *SIB*, X, 1984, p.14;

Valurile de pământ ce străbat Banatul și o parte a Crișanei, despre care se susține ca ar fi fost construite de avari; v. Fr. Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984, p.223-227.

Materialul arheologic

Categorii de obiecte	Tipuri de obiecte	Așezări între sf. sec. VI – încep. sec. VIII	Așezări între încep. sec. VIII – încep. sec. IX
1	2	3	4
<i>a) Unelte și instrumente din os</i>	Străpungătoare din os	Bezid – „Doborotvanya”, Cernat – „Roberttag”, Cristuru Secuiesc – „Valea Caldă”, Filiaș – „Pământul Pădurii Mari”, Poian – „Culmea pietroasă”, Sălașuri – „Panta de cărămidă”	Biharia – „Baraj”, Gornea „Căunița de Sus”, Popeni – Cuceu, Sighișoara – „Dealul Viilor”, Șimonești – „Panta de stejari”, Vladimirescu
	Piepteni	Poian – „Culmea pietroasă”	
	Mânere		Vladimirescu
	Recipiente		Vladimirescu
	Ace de cusut	Poian – „Culmea pietroasă”	
	Răzuitor		Sighișoara – „Dealul Viilor”
	Incizator		Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”
<i>Unelte și instrumente din lut</i>	Fusaiole	Bezid – „Doborotvanya”, Cernat – „Roberttag”, Eniseni – „Poala Văii Fânului”, Filiaș – „Pământul Pădurii Mari”, Hărman – „Groapa Banului”, Insula Banului, Lazuri – „Lubitag”, Poian – „Culmea pietroasă”, Porumbenii Mici – „Galath”, Sacoșu Mare – „Burău”, Sălașuri – „Panta de cărămidă”, Svinița	Biharia – „Baraj”, Cernat – vatra satului, Comana de Jos – „Gruul Văcarului”, Hărman – „Groapa Banului”, Ieșelnița, Popeni – Cuceu, Șimonești – „Panta de stejari”, Sighișoara – „Dealul Viilor”, Timișoara – „Fratelia”, Vladimirescu
	Creuzete		Jabăr – „Cotun”, Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”, Sighișoara – „Dealul Viilor”

1	2	3	4
	Greutăți pentru războiul de țesut	Morești, Svinița	
	Tipare de lut		Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”
	Lingură de lut	Lazuri – „Lubitag”, Poian – „Culmea pietroasă”	
	Greutăți de plasă de pescuit		Lăpușel – „Ciurgău”
<i>Unelte și instrumente din lemn</i>	Găleți	Hărman – „Groapa banului”, Poian – „Culmea pietroasă”	
<i>Unelte și instrumente din piatră</i>	Râșnițe	Cernat – „Roberttag”, Morești, Poian – „Culmea pietroasă”, Porumbenii Mici – „Galath”, Sălașuri – „Panta de cărămidă”	Comana de Jos – „Gruul Văcarului”, Ieșelnița, Lăpușel – „Ciurgău”, Pața – „Surcobara”, Pescari – „Culă”, Popeni – Cuceu, Șimonești – „Panta de stejari”, Timișoara – „Fratelia”
	Cute	Insula Banului, Lazuri – „Lubitag”, Poian – „Culmea pietroasă”, Sacoșu Mare – „Burău”	Comana de Jos – „Gruul Văcarului”, Lăpușel – „Ciurgău”, Mesteacăn – „La Parhon”, Popeni – Cuceu, Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”
	Cremene		Lăpușel – „Ciurgău”
	Șlefuitoare/ lustruitoare		Lăpușel – „Ciurgău”, Popeni - Cuceu
	Tipar	Cristuru Secuiesc – „Valea caldă”	
	Fusaiole		Mesteacăn – „La Parhon

1	2	3	4
<i>Unelte și instrumente din metal</i>	Cuțite	Bezid – „Doborotvanya”, Cernat – „Roberttag”, Filiaș – „Pământul Pădurii Mari”, Hărman – „Groapa banului”, Insula Banului, Medișoru Mare – „Măzăriști”, Poian – „Culmea pietroasă”, Porumbenii Mici – „Galath”, Sacoșu Mare – „Burău”, Sălașuri – „Panta de cărămidă”	Arad – „Micălaca”, Cernat – vatra satului, Comana de Jos – „Gruul vâcarului”, Eliseni – „Cimitirul lui Lod”, Gornea – Căunița de Sus”, Jeșelnița, Ilidia – „Săliște”, Lăpușel – „Mociar”, Mesteacăn – „La Parhon”, Popeni – Cuceu, Șimonești – „Panta de stejari”
	Amnare	Hărman – „Groapa banului”	
	Topoare	Hărman – „Groapa banului”	Ilidia – „Săliște”
	Seceri	Morești – „Cetate”	Arad – „Micălaca”
	Ștanțe		Sighișoara – „Dealul Viilor”
	Cuie		Popeni - Cuceu
	Scoabe	Insula Banului	
	Foarfece		Gornea – „Căunița de Sus”, Popeni - Cuceu
	Daltă	Medișorul Mare – „Măzăriști”, Poian – „Culmea pietroasă”	
	Fier de plug		Șimonești – „Panta de cărămidă”
	Sfredel	Bezid – „Doborotvanya”	
<i>b) Arme</i>	Vârfuri de lance		Cernat – vatra satului
	Vârfuri de săgeți	Morești – „Cetate”, Poian – „Culmea pietroasă”	Gornea – „Căunița de Sus”, Lăpușel – „Ciurgău”, Popeni – Cuceu

1	2	3	4
<i>c)Piese de harnașament</i>	Zăbale	Medișorul Mare – „Măzăriști”	
	Pinteni	Medișorul Mare – „Măzăriști”	Șura Mare – „Râșloave”
<i>d)Piese de vestimentație</i>	Catarame		Șimonești – „Panta de stejari”, Vladimirescu
	Fibule	Morești – „Cetate”, Poian – „Culmea pietroasă”	
<i>e)Obiecte de podoabă</i>	Cercei	Șicula – „Paia”	Gornea – „Căunița de Sus”
	Inele	Cernat – „Roberttag”	Sighișoara – „Dealul Viilor”
	Inele de păr		Gornea – „Căunița de Sus”
	Mărgelile de piatră		Hărman – „Groapa banului”
	Mărgelile de sticlă		Șura Mare – „Râșloave”, Jabăr – „Cotun”
	Mărgelile de lut	Porumbenii Mici – „Galath”	
<i>f)Obiecte cu utilitate nedeterminată</i>	Bare de fier	Jabăr – „Cotun”	Vladimirescu

Lista stațiunilor arheologice în care s-au găsit oase de animale

La fel ca în cazurile anterioare, sunt menționate: denumirea localității; a punctului arheologic; datarea așezării; materialul descoperit; bibliografie.

- Bezid (jud. Mureș) – „Doborotvanya” - așezare din sec. VII – încep. sec. VIII; oase de cornute (probabil taurine) și de cerb carpatin; Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII-VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p.48-49;

- Gornea (jud. Caraș-Severin):

a) „Căunița de Sus” - așezare din sec. VIII-IX; oase de bovine, ovicaprine, suine, canine, cabaline, păsări, cerbi, căpriori, mistreț, bour; G. El Susi, *Materialul faunistic din așezarea din sec. al VIII-lea e.n. de la Gornea – Căunița de Sus (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin)*, în *SCIVA*, XL, 1989, 4, p.371-376; *Idem*, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î.Chr. – I d. Chr.*, Timișoara, 1996, p.91-93; 167-168).

b) „Zomonite” - continuarea așezării de la „Căunița de Sus”; cochilii de moluște, oase de pește, găină domestică, bovine, ovicaprine, suine, cerbi, căpriori, mistreț; *Ibidem*, p.99-100; 168-169;

- Ieșelnița (jud. Mehedinți) - așezare din sec. VII-IX; oase de ovicaprine, suine, pești; L. Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. III, Timișoara, 1985, p.72;

- Lazuri (jud. Satu-Mare) – „Lubitag” - așezare din sec. VII; oase de ovicaprine, suine, bovine, cabaline, mistreț, căprior, iepure; I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri – „Lubitag”, jud. Satu-Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor VI-VII în zona Tisei superioare*, în *Satu-Mare.St.com*, XV-XVI, 1998-1999, p 158;

- Morești (jud. Mureș) – „Cetate” - așezare din sec. VI-VII; oase de cabaline, bovine, canine, ovine, suine, păsări, cerb, lup, iepure; K. Horedt și col., *Șantierul Morești*, în *SCIV*, V, 1954, 1-2, p.201-204;

- Parța (jud. Timiș) – „Surcobara” - așezare din sec. VIII-IX; oase de suine, ovicaprine și păsări; L. Mărghită, *op. cit.*, p.100;

- Sălașuri (jud. Mureș) – „Panta de cărămidă” - așezare din sec. VII; oase de bovine; Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă...*, p.55;

- Sănnicolau Român (jud. Bihor) – „Bereac” - așezare din sec. VIII-IX; oase de bovine, suine, ovicaprine, cabaline, păsări, moluște; S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sănnicolau Român (jud. Bihor)*, în *Crisia*, XIX, 1989, p.170-173; *Idem*, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sănnicolau Român - săpăturile din 1989*, în *Crisia*, XXII, 1992, p.41-43;

- Sighișoara (jud. Mureș) – „Dealul Viilor” - nivelul așezării din sec. VII – încep. sec. VIII; oase de cerb; Gh. Baltag, *Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara*, în *Marisia*, IX, 1979, p.84;
- Timișoara (jud. Timiș) – „Fratelia” - așezare din sec. VIII-IX; oase de bovine, ovicaprine și suine; L. Mărghită, *op. cit.*, p.138;
- Vladimirescu (jud. Arad) – „Cetate” - așezare din sec. VIII-IX; oase de bovine, ovicaprine, suine, cerb, mistreț, pește, scoici; M. Barbu, N. Zdroba, *Cercetările arheologice de la Arad – Vladimirescu (campania 1978)*, în *Ziridava*, XI, 1979, p.185-186.

NOTE

¹În cazul Banatului, menționăm că ne vom referi doar la cel românesc;

²Această împărțire este justificată de transformările în cultura materială, ce apar la cumpăna sec. VII-VIII, odată cu răspândirea pe scară largă, în spațiul intracarpatic, a elementelor de cultură materială slavă;

³V. Al. Gyuris, *Contribuții la geografia istorică a Banatului în sec. IV-XII*, în *AnB, SN*, IV, 1995, p. 393-408;

⁴D. Țicu, Gh. Lazarovici, *Gornea, Timișoara*, 1998, p. 18;

⁵C. Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în sec. VIII-X*, în *Eph. Nap.*, VI, 1996, p. 263;

⁶Fl. Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, vol. I, Brașov, 1995, p. 155-157;

⁷M. Rusu, *Importanța descoperirilor arheologice recente din Transilvania pentru studiul formării poporului român și a limbii române*, în *MSSJ*, seria IV, VIII, 1983, p. 61;

⁸Z. Szekely, *Așezări din sec. VI-XI p. Ch. în bazinul Oltului Superior*, în *SCIVA*, XLIII, 1992, 3, p. 274;

⁹*Idem*, *Așezări din sec. VII-VIII în bazinul superior al Târnavei Mari*, în *SCIVA*, XXXIX, 1988, 2, p. 177;

¹⁰C. Cosma, *op. cit.*, p. 265;

¹¹Gh. Baltag, *Locuințe, ateliere și instalații de foc din sec. IV-VIII în așezarea de la Sighișoara – „Dealul Viilor”*, în *Rev.muz.mon.*, XIII, 1982, 2, p. 49;

¹²D. Țicu, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 18-25;

¹³D. Gh. Teodor, *Considerații privind procesul de formare al poporului român*, în *Arh. Mold.*, IX, 1980, p. 81;

¹⁴C. Cosma, *op. cit.*, p. 264;

¹⁵*Ibidem*, p. 263;

¹⁶*Ibidem*, p. 263-264;

¹⁷*Ibidem*, p. 264; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 81;

¹⁸C. Cosma, *loc.cit.*;

¹⁹M. Comșa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI-IX, în lumina cercetărilor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 68;

²⁰v. C. Cosma, *loc.cit.*;

²¹Există unele semne de întrebare cu privire la datele utilizate de C. Cosma (*op. cit.*, p. 267), când afirmă că „spațiul locuibil al complexelor investigate [în Transilvania - n.n.] variază între 8 și 10 m²”;

- ²²v. I. Uzum, *Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea – „Căunița de Sus”*, în *Banatica*, X, 1990, p. 209-210; D. Țeicu, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 29;
- ²³C. Cosma, *op. cit.*, p. 267; v. și D. Țeicu, Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 29 și nota 38;
- ²⁴cf. M. Comșa, *Cultura materială veche românească*, București, 1978, p. 114-115;
- ²⁵Gh. Baltag, *op. cit.*, p. 44-49;
- ²⁶Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 171-177;
- ²⁷C. Cosma, *op. cit.*, p. 170;
- ²⁸Z. Szekely, *Așezări din sec. VI-XI...*, p. 255;
- ²⁹v. I. Uzum, *op. cit.*, p. 210;
- ³⁰Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 186;
- ³¹cf. C. Cosma, *op. cit.*, p. 273;
- ³²C. Cosma, *op. cit.*, p. 273;
- ³³Unele date sunt inexacte conform datelor de care dispunem, cum ar fi cazul așezărilor de la Sighișoara – „Dealul Viilor” (în dreptul căreia este trecut un număr de 6 locuințe în loc de 40), Cernat (4 locuințe în loc de 9), Șura Mare (8 locuințe în loc de 40) (*Ibidem*, p.265);
- ³⁴*Ibidem*, p. 265-266;
- ³⁵D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în sec. V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 13;46;
- ³⁶M. Petrescu-Dîmbovița, *Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor sovietici cu privire la așezările de tip Roman – Borșevo și importanța lor pentru arheologia R.P.R.*, în *SCIV*, V, 1954, 3-4, p. 569-572; M. Comșa, *op. cit.*, p. 68-69;
- ³⁷G. B. Fedorov, *Rezultatele și problemele principale ale cercetărilor alheologice din sud-vestul U.R.S.S., referitoare la primul mileniu e.n.*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 384;
- ³⁸J. Kudrnač, *Cercetările arheologice din horodiștea slavă de la Kluciov (Cehoslovacia)*, în *SCIV*, XVIII, 1967, 2, p. 275;
- ³⁹K. Horedt și col., *Șantierul Morești*, în *SCIV*, V, 1954, 1-2, p. 204-215;
- ⁴⁰Gh. Baltag, *Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara*, în *Marisia*, IX, 1979, p. 98-99 ;
- ⁴¹*Ibidem*, p. 77; 88;
- ⁴²Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 182 ;
- ⁴³Idem, *Așezări din sec. VI-XI...*, p. 271 ;
- ⁴⁴M. Moroz-Pop, *Așezarea prefeudală de la Jabăr – Cotun, jud. Timiș*, în *MCA*, XVII, 1983, 2, p. 349;
- ⁴⁵L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, Vol. III, Timișoara, 1985, p. 45-59;
- ⁴⁶A. Bejan, *Banatul în sec. IV-XII*, Timișoara, 1995, p. 71;
- ⁴⁷F. Medeleț, *Depozitul - atelier de unelte din bronz descoperit la Timișoara (cartierul Fratelia)*, în *SIB*, XIII, 1987, p. 17-18, nota 127;
- ⁴⁸A. Bejan, *op.cit.*, p. 72;
- ⁴⁹I. Stanciu, *Așezarea prefeudală de la Lăpușel, jud. Maramureș (cercetările arheologice din anii 1992-1993)*, în *Eph. Nap.*, IV, 1994, p. 299; I. Stanciu, Al. V. Matei, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni – Cuceu, jud. Sălaj. Câteva considerații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în *AMP*, XVIII, 1994, p. 137;
- ⁵⁰I. Stanciu, *loc.cit.*;
- ⁵¹M. Mare, *O așezare prefeudală de la Lugoj (jud. Timiș) – sec. VIII*, în *SIB*, XVI, 1992, p. 112;
- ⁵²Gh. Baltag, *Date pentru un studiu...*, p. 80 ;
- ⁵³D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato – dunăreană...*, p. 27;
- ⁵⁴M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 572;

- ⁵⁵Z. Szekely, *Așezări din sec. VI-XI...*, p. 268; 274;
- ⁵⁶cf. A. Bejan, *Necropola de înmormântare din secolele VIII-IX e.n. de la Timișoara – Podul Modoș*, în *AMN*, XX, 1983, p. 494;
- ⁵⁷Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 181;
- ⁵⁸Gh. Baltag, *Date pentru...*, p. 84;
- ⁵⁹Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 177;
- ⁶⁰Idem, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII-VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 48;
- ⁶¹Pentru necropola de la Sântandrei, v. M. Comșa, *Unele considerații privind organizarea socială în regiunile din nord-vestul României în sec. IV-IX*, în *Crisia*, IV, 1974, p. 71; pentru Someșeni, v. M. Macrea, *Necropola slavă de la Someșeni (Cluj)*, în *MCA*, V, 1959, p. 519-524, și *Idem*, *Șantierul arheologic Someșeni – Cluj*, în *MCA*, VI, 1959, p. 515-520; pentru Nușfalău, v. M. Comșa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI-IX, în lumina cercetărilor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 71-73;
- ⁶²Z. Szekely, *Așezări din sec. VII-VIII...*, p. 171;
- ⁶³K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XII*, București, 1958, p. 78;
- ⁶⁴S. Gasparri, *I Longobardi*, Firenze, 1990, p. 2; 22;
- ⁶⁵A. Petre, *Contribuția atelierelor romano-bizantine la geneza unor tipuri de fibule "digitate" din veacurile VI-VII e.n.*, în *SCIV*, XVII, 1966, 2, p. 273;
- ⁶⁶A. Bejan, *Un atelier metalurgic din sec. VI e.n. de la Drobeta-Turnu-Severin*, în *AMN*, XIII, 1976, p. 257-278 ;
- ⁶⁷cf. *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II, București, 1996 (în continuare *EAIVR*), p. 176;
- ⁶⁸D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană...*, p. 35;
- ⁶⁹K. Horedt, *Contribuții...*, p. 83;
- ⁷⁰Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII-VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 48-49 ;
- ⁷¹G. El Susi, *Materialul faunistic din așezarea din sec. VIII e.n. de la Gornea – Căunița de Sus (com. Sichevița, jud. Caraș-Severin)*, în *SCIVA*, XL, 1989, 4, p. 371-373; *Idem*, *Vânători, pescari și crescători de animale în Banatul mileniilor VI î.Chr. – I d.Chr.*, Timișoara, 1996, p. 91-93; 167-168;
- ⁷²*Ibidem*, p. 99-100; 168-169;
- ⁷³L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. III, Timișoara, 1985, p. 72;
- ⁷⁴I. Stanciu, *Așezarea slavă timpurie de la Lazuri – „Lubitag”, jud. Satu-Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993-1995). Contribuții la cunoașterea secolelor VI-VII în zona Tisei superioare*, în *Satu-Mare.St.com.*, XV-XVI, 1998-1999, p. 158;
- ⁷⁵K. Horedt și col., *Șantierul Morești*, în *SCIV*, V, 1954, 1-2, p. 201-204;
- ⁷⁶L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 100;
- ⁷⁷Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă...*, p. 55 ;
- ⁷⁸S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sânnicolau Român (jud. Bihor)*, în *Crisia*, XIX, 1989, p. 170-173; *Idem*, *Studiul arheozoologic al materialului provenit din așezarea de la Sânnicolau Român – săpăturile din 1989*, în *Crisia*, XXII, 1992, p. 41-43;
- ⁷⁹L. Mărghitan, *op. cit.*, p. 138;
- ⁸⁰M. Barbu, N. Zdroba, *Cercetările arheologice de la Arad – Vladimirescu (campania 1978)*, în *Ziridava*, XI, 1979, p. 185-186 ;
- ⁸¹V. rapoartele de săpături de la Bezid – “Doborotvanya” (Z. Szekely, *Contribuții la cultura slavă...*, p. 48-53), Cernat – “Roberttag” (*Idem*, *Așezări din sec. VI-XI...*, p. 279-294), Cristuru

Secuiesc – „Valea Caldă” și „Poala bradului” (*Idem, Așezări din sec. VII-VIII...*, p.178-183), Eliseni – „Poala Văii Fânului” (*Ibidem*, p. 183-188), Medișorul Mare – „Măzăriști” (*Ibidem*, p. 169-171), Poian – „Culmea pietroasă”) *Idem, Așezări din sec. VI-XI...*, p. 247-249), ce dovedesc pătrunderea slavilor de la jumătatea secolului VII;

⁸²v. supra, secțiunea *Locuințe – structură, formă, tehnică de construcție, instalații interioare*;

⁸³v. supra, nota 81;

⁸⁴v. supra, nota 61;

CONSIDERATIONS ON THE HABITATION FROM BANAT AND TRANSILVANIA IN THE 7th-8th CENTURIES A.D.

Abstract

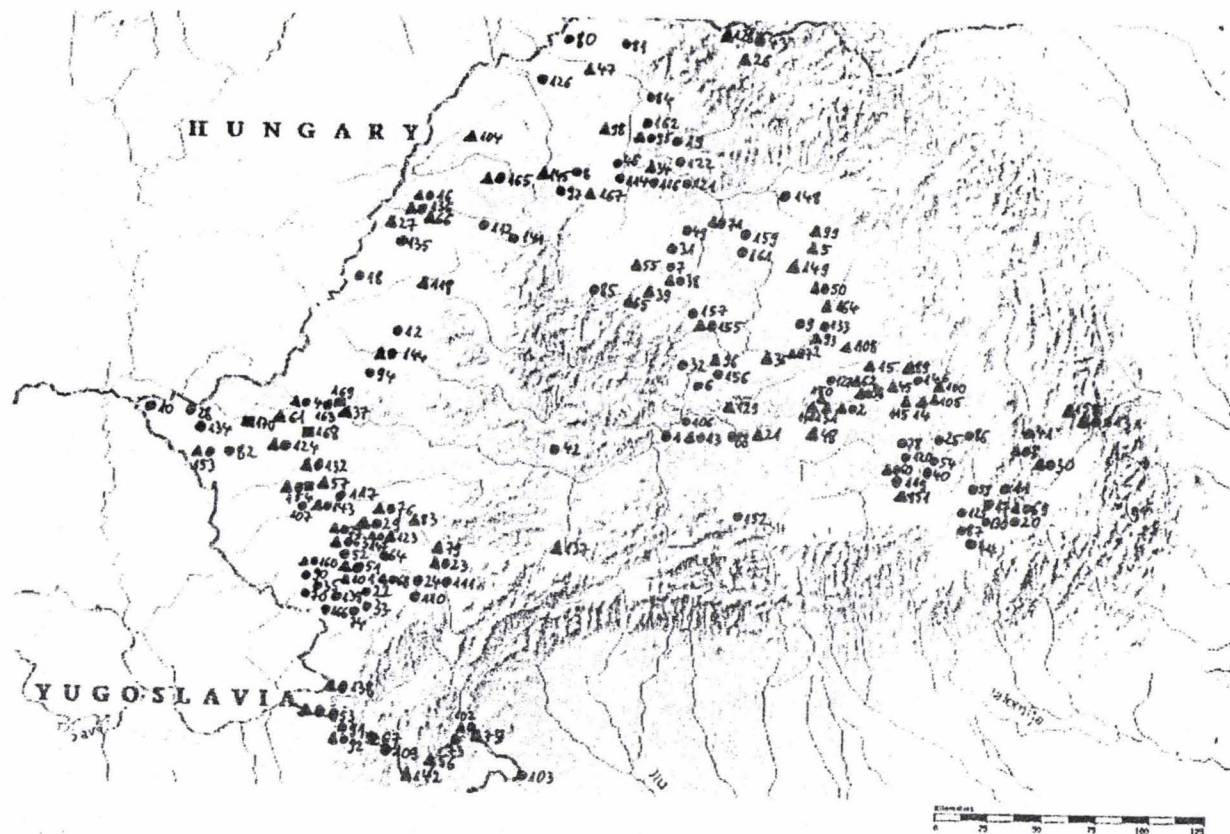
This article is a general presentation of the settlements from Banat and Transilvania County. We have here small settlements maybe with 100-200 inhabitants, in a settlement with 25-50 dwellings. Usually, dwellings had a part dept in the ground. The inner surface had 7-15 m² in most cases. Houses with a large area are only in the South-eastern Transylvania, where it seems that the Slaves had settled at the middle of the 7th century. The form of the dwelling was usually rectangular. The houses had a single room. In a corner, usually, we have a fireplace or an oven with different variants. From the beginning of the 8th century a variant of the oven built by rocks decreases its spreading and the oven built in clay become widespread.

The human communities practiced agriculture, metallurgy, breeding, pottery, hunting and fishing.

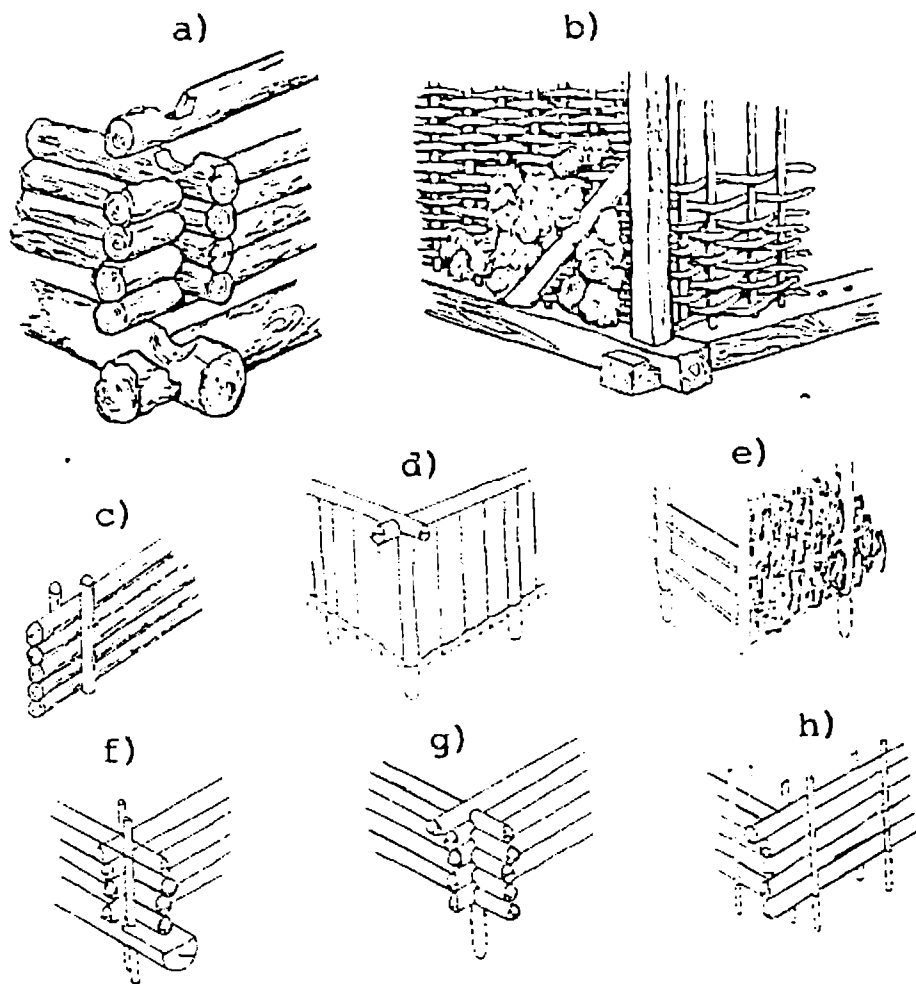

LEGENDA;

- ▲ - sfârșitul sec.VI - începutul sec.VIII
- - începutul sec.VIII - începutul sec. IX
- - ipotetice

Pl. I. Harta așezărilor din secolele VII-VIII

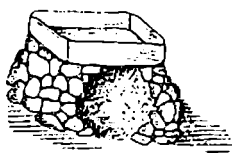
Pl. II. Modul de construcție a pereților locuințelor

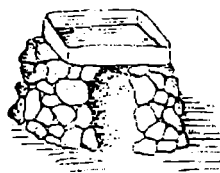
a

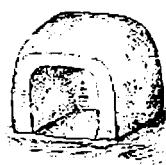
b

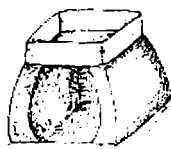
c

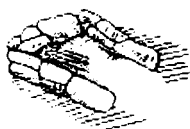
d

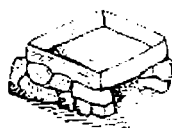
e

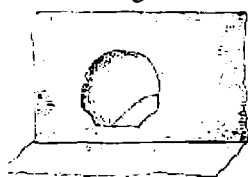
f

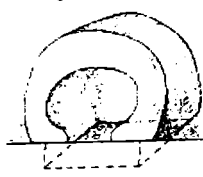
g

h

i

j

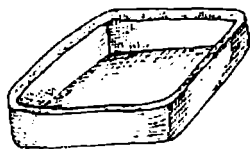
k

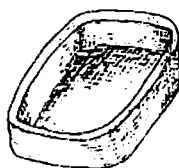
l

m

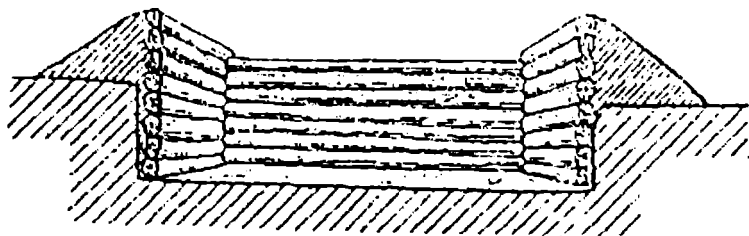
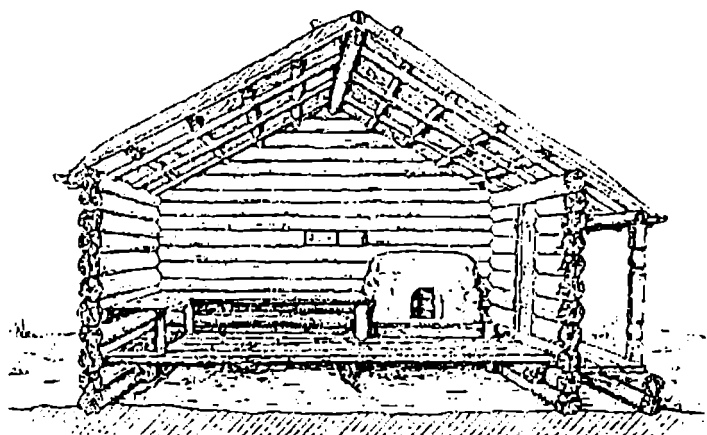
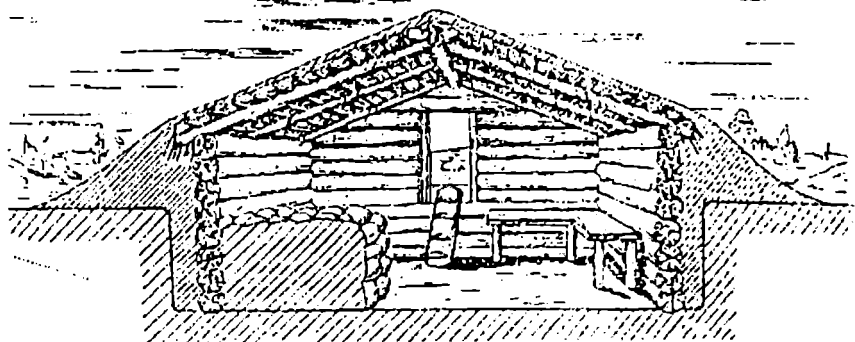

n

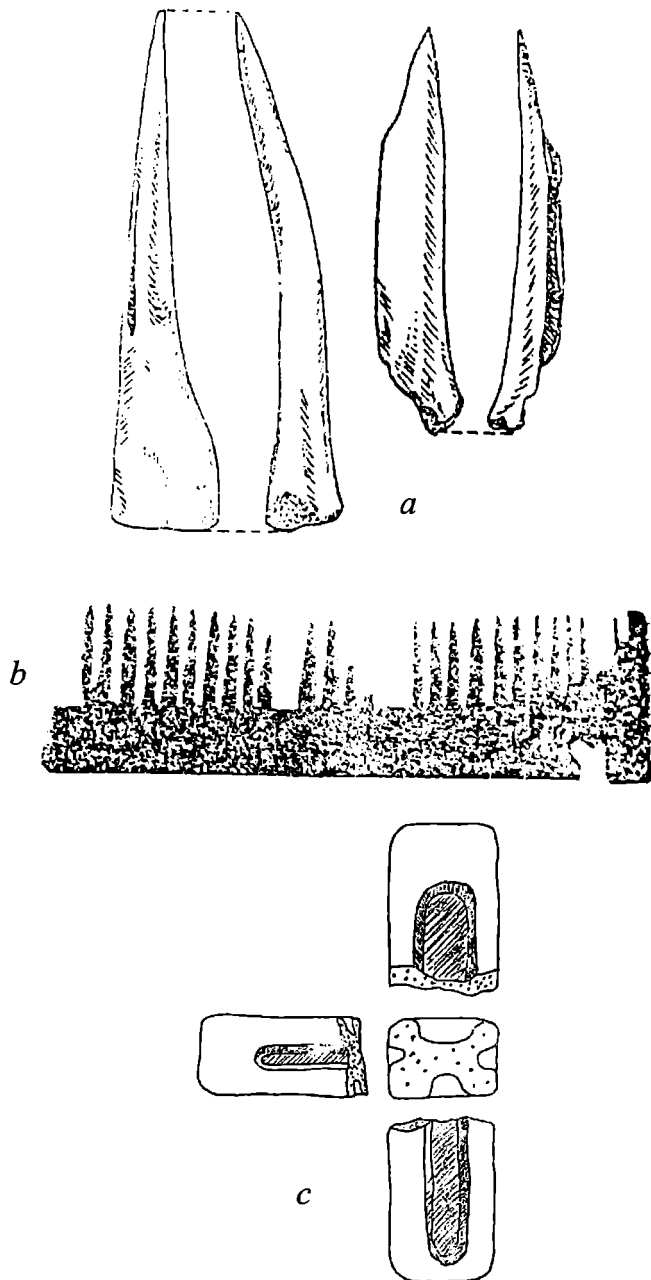

o

Pl. III. Tipuri de instalații de foc

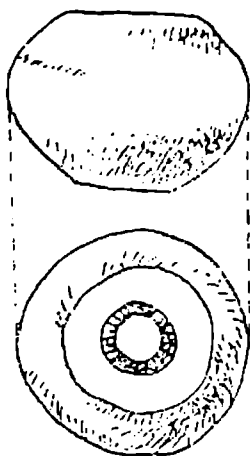

Pl. IV. Reconstituiri de locuințe

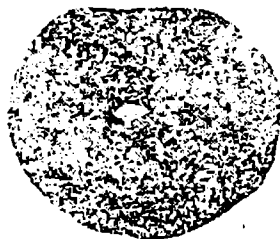

Pl. V.

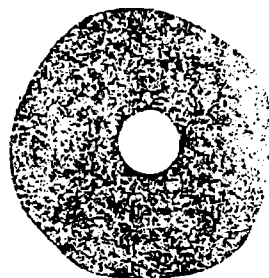
- a) străpungătoare din os (Poian – „Culmea pietroasă”);
 b) pieptene din os (Poian – „Culmea pietroasă”);
 c) tipar din lut (Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”);

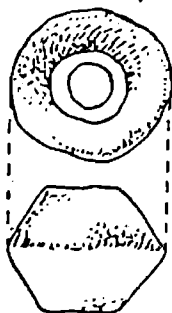
a

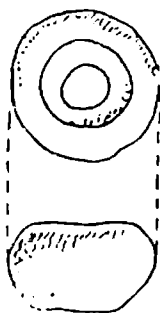
b

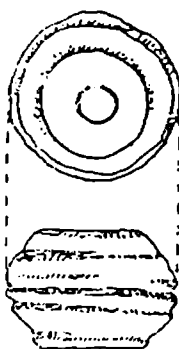
c

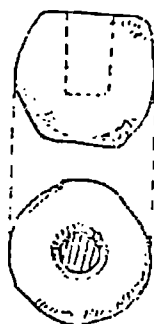
a

b

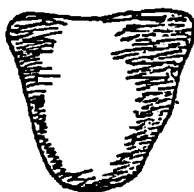
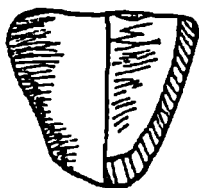
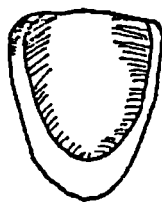

c

d

Pl. VI. Fusaiole din lut:
a-c: Cernat – „Roberttag”;
d-g: Poian – „Culmea pietroasă”;

a

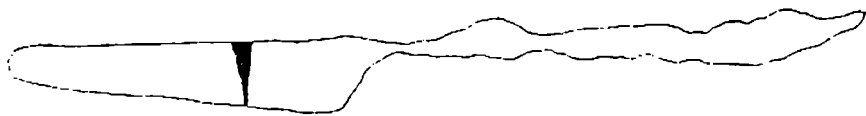
b

c

Pl. VII.

- a) creuzete din lut (Remetea Mare – „Gomila lui Pituș”);**
b) lingură din lut pentru turnarea metalului (Poian – „Culmea pietroasă”);
c) valvă de tipar din gresie (Cristuru Secuiesc – „Valea caldă”);

a

b

c

d

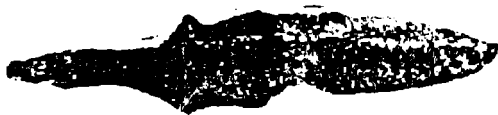
Pl. VIII. Cuțite din fier:

- a) Sacoșu Mare – „Burău”; b) Cernat – vatra satului;
c) Cernat – „Roberttag”; d) Gornea – „Căunița de Sus”;

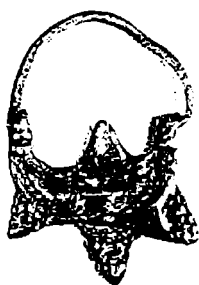
a

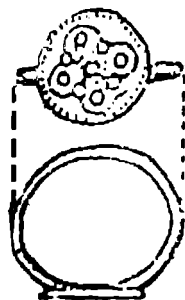
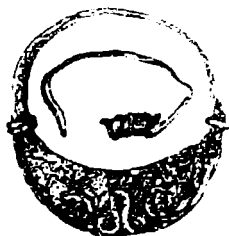
b

c

d

e

Pl. IX.

- a) foarfece din fier (Gornea – „Căunița de Sus”);
 b) vârf de săgeată (Gornea – „Căunița de Sus”); c) fibule (Poian – „Culmea pietroasă”);
 d) cercei (Gornea – „Căunița de Sus”); e) inel (Cernat – „Roberttag”).

STUDIU ANTROPOLOGIC ȘI DE RITUAL FUNERAR ASUPRA UNOR SCHELETE PROVENITE DE LA SÂNANDREI (JUD. TIMIȘ), DATATE ÎN SEC. VII – VIII

Marius Muntean, Carmen Muntean

Prezentarea materialului

În cadrul săpăturilor arheologice efectuate în anii 1992 – 1997, într-o așezare neolitică situată pe locul numit *Oxenbrickel* din comuna Sânnandrei, jud. Timiș, s-au descoperit 5 morminte notate cu M1 – M5. În caietul de șantier, dl. Florin Drașovean le descrie în felul următor:

Gropile primelor 4 morminte erau dreptunghiulare, cu colțurile rotunjite. Acestea erau orientate 70° NE - 250°SV. Mormintele M2 – M4 conțineau doar fragmente ceramice datate în sec. VII – VIII și au fost interpretate ca cenotafe. Groapa M1 avea o lungime de 260 cm, o lățime de 160 cm și o adâncime de 205 cm. Pe fundul gropii s-a găsit un schelet înconjurat de lemn carbonizat care provenea dintr-un sicriu. Scheletul era întins în decubit dorsal, cu membrele superioare întinse pe lângă corp și capul orientat spre SV. Cu unele excepții, oasele s-au găsit în poziție anatomică. Câteva oase (carpiene, metacarpiene și falange), erau situate deasupra regiunii abdominale și pelvine, împrăștiate într-un strat cu o grosime de 50 cm. Osul radius din dreapta era situat lateral de gamba dreaptă, și aproape paralel cu oasele gambei. Extremitatea proximală a radiusului era orientată spre extremitatea distală a gambei. Radiusul stâng era situat într-o poziție omoloagă cu radiusul drept.

În profilul gropii mormântului a fost surprins conturul unei gropi secundare. La extremitatea nord – estică a gropii, la aproximativ 1 m deasupra picioarelor scheletului s-au găsit un craniu și oase care au aparținut unui ovicaprin tânăr.

Groapa M5 avea un contur circular, cu diametrul de 140 cm și o adâncime de 100 cm. În partea nordică a gropii s-a găsit un schelet uman orientat E-V, cu capul spre V și privirea spre S. Scheletul era culcat pe partea dreaptă, în poziție chircită. Brațele erau lipite de corp, antebrățele erau flectate cu 130°, mâna dreaptă era situată sub femurul drept iar cea stângă între femure. Membrele inferioare erau puternic flectate.

M1 a fost datat, pe baza pieselor de centură turnate de factură avară, în secolul VIII (Fl. Drașovean) sau VIII – IX (A. Bejan, 1995).

M2–M5 au fost datate pe baza fragmentelor ceramice în sec. VII–VIII.

Metode de lucru

Datele antropometrice au fost prelevate după metoda lui Martin (R. Martin, K. Sealler, 1957). Pentru stabilirea sexului, a vârstei și a tipului antropologic s-a folosit și morfoscopia. Talia s-a determinat după tabelele lui Breitinger (Kiszely, 1976). Estimarea vârstei s-a făcut după abraziia dentară, interpretată prin tabelul lui Brothwell (Kiszely, 1976), corelată cu gradul de osificare al suturilor craniene. Capacitatea craniană a fost determinată după metoda lui Pearson (Martin, K. Sealler, 1957). Rezultatele au fost comparate cu date din literatură referitoare la cimitire sau morminte din sec. VI – VIII.

Rezultate

Scheletul din M1 este foarte bine conservat (planșa I). A aparținut unui bărbat decedat la vârsta de 50 - 55 de ani.

Craniul este bine conservat, cu suturile parțial obliterate, scurt spre mijlociu și lat. Craniul este hiperbrahican (indice cranian = 87,57). Indicele de lungime – înălțime auriculară indică hipsicrania. Indicele de lățime – înălțime auriculară (măsurat pe po-b) plasează craniul în zona dintre metriocran spre acrocran. Privit din normă verticală, craniul are formă romboidă.

Regiunea frontală este caracterizată printr-o frunte cu o lățime minimă mijlocie la limita inferioară și o lățime maximă mijlocie spre limita superioară. Indicele frontal – sagital clasează frontalul în categoria ortometopă. Relieful supraorbital are o dezvoltare mijlocie. Indicele parieto-frontal denotă stenometopia.

Polul cranian posterior este caracterizat de un occipital puțin curbat, cu reliefurile musculare mediu dezvoltate. Procesele mastoide sunt voluminoase. Indicele parieto-occipital indică un occipital mijlociu. Din normă posterioară, craniul are formă de casă.

Circumferința craniană orizontală este mijlocie iar capacitatea craniană indică aristencefalia.

Înălțimea superioară a feței se încadrează la limita superioară a fețelor mijlocii, iar înălțimea totală a feței (din cauza edentațiilor a fost aproximată), este tot mijlocie. Lățimea feței este foarte lată. Indicele facial total indică euriprosopia iar indicele facial superior indică euriemia. Înălțimea nasului este înaltă. Lățimea nasului este mijlocie. Indicele nazal indică leptorinia. Nasul este proeminent și drept. Apertura piriformă este de tip antropin.

Orbitele sunt scunde și înguste. Indicele orbital indică orbite mezoconhe. Orbitalele au o formă rectangulară.

Pe maxila stângă și pe procesul frontal al acesteia se observă un șanț vertical care corespunde locului de fuziune dintre premaxilă și maxilă. Șanțul este prezent la masculii maimuțelor *Maccacus Rhesus*, dar la om nu a fost descris (M. Muntean, 1994) (Planșa IIIA) Fosele canine sunt pline (caracter mongoloid). Maxila prezintă o edentație subtotală; sunt păstrați caninul și al 2-lea premolar superior din partea stângă, iar alveola deschisă a caninului drept presupune pierderea acestuia post-mortem. Cei doi dinți prezenți sunt puternic abrazați, coroanele lor fiind aproape dispărute.

Mandibula este robustă, prezintă o edentație termino-terminală; lipsesc toți molarii și cel de-al doilea premolar stâng. Pe dinții restanți se observă o abraziune care cuprinde aproape jumătate din coroanele anatomice. Primul premolar are un proces periapical. Gonioanele sunt în ortopozitie. Mentonul are forma de piramidă înaltă.

A fost posibilă măsurarea lungimii următoarelor oase: femurul drept (458 mm), femurul stâng (462 mm), tibiile (398 mm), radiusuri (263 mm).

Conform tabelului lui Breitinger, individul înhumat în M1 avea talia de 173,35 cm.

Diagnoză tipologică. Craniul din M1 este hiperbrahican, are o frunte ortometopă cu relief supraorbital mediu dezvoltat, occipitalul puțin bombat cu o aplatizare în regiunea lambdoidă. Oasele nazale sunt drepte și proeminente. Lățimea nasului este mijlocie. Fosele canine pline reprezintă elemente care impun atribuirea tipului pamirian.

Scheletul din M5 este relativ bine conservat și a aparținut unui bărbat decedat în jurul vârstei de 30 de ani (Planșa II). Craniul este lung și foarte îngust. Indicele cranian îl situează în categoria de hiperdolicocran. Indicii de lungime – înălțime auriculară și lățime – înălțime auriculară indică un craniu hipsicran și acrocran. Din normă verticală are formă de bob de fasole datorită unei craniostenoze care îi înfundă partea dreaptă.

Regiunea frontală este caracterizată printr-o frunte cu o lățime minimă situată la limita dintre frunțile foarte înguste și înguste. Lățimea maximă este situată la limita dintre frunțile foarte înguste și înguste. Indicele frontal sagital indică ortometopia. Relieful supraorbital este slab dezvoltat. Indicele parieto – frontal indică eurimetopia.

Occipitalul este deformat post mortem și relieful sale musculare au dezvoltare medie. Procesele mastoidiene au mărime mijlocie și un aspect lamelar. Din normă posterioară, craniul are formă de casă. Circumferința craniană este mijlocie spre mare iar capacitatea craniană se încadrează în grupa craniilor aristencefale.

Înălțimea superioară a feței este mijlocie, iar înălțimea sa totală este joasă. Nasul este proeminent și drept, scund și îngust. Indicele nazal se încadrează în grupul leptorin. Apertura piriformă este de tip antropin.

Orbitele au o formă rectangulară, sunt scunde și foarte înguste. Indicele orbital le plasează în grupa orbitelor hipsiconhe.

Fosele canine au o adâncime medie. Arcadele dentare sunt parabolice. Se observă o parodontopatie, toți dinții arcadei superioare prezintă tartru situat vestibular. Au fost pierduți următorii dinți: 36, 31, 46–48. Primul molar superior din partea stângă avea o carie complicată, iar 35 și 45 sunt resturi radiculare. Mandibula este parțial conservată, gracilă și are mentonul rotunjit.

A fost posibilă măsurarea lungimii următoarelor oase: femurul drept (420 mm), tibia stângă (345 mm).

Conform tabelului lui Breitingner, individul înhumat în M5 avea o talie de 163,06 cm.

Diagnoză tipologică. Craniul din M5 este lung și foarte îngust, hiperdolicocran. Relieful supraorbital este slab dezvoltat, occipitalul proeminent, înălțimea superioară a feței - mijlocie cu înălțimea totală joasă. Toate acestea sunt caracteristice tipului mediteranoid gracil.

Discuții

Pentru înțelegerea ritualurilor de înmormântare, s-au căutat analogii în cimitirele avare din Ungaria (Kiszely, 1976) și în cele din Transilvania și Banat (M. Rusu, 1977).

Este surprinzătoare diferența existentă între aceste cimitire. Dacă pe teritoriul Ungariei se găsesc sute de asemenea cimitire care cuprind între 300 și 1500 de morminte și până în 1976 au fost săpate 40000 de morminte, în Transilvania și Banat au fost cunoscute în 1977 29 de "cimitire" formate din unul până la 17 morminte. Pentru formarea unei imagini mai bune asupra cimitirelor avare din Banat vom reda datele referitoare la cele 12 cimitire menționate de M. Rusu.

Dintre aceste 12 cimitire, 2 sunt greșit localizate. Astfel:

1. *Brădișorul de Jos (Maidan), județul Timiș* (D. Csallány, 1956, p. 154, nr. 572).

Brădişorul de Jos se găseşte în judeţul Caraş Severin, iar la D. Csallany apare Magyar Majdan (= Majdan) în com. Torontal cu trimitere bibliografică la B. Milleker – TRET 1898, caietele 3 – 4, p. 127. Căutând sursa din TRET, am găsit următoarele: cu ocazia inaugurării unui nou cimitir în anul 1895, pe teritoriul fostei mănăstiri din Oroszlamos s-au descoperit două schelete orientate EV şi două pandantive din aur. Săpăturile ulterioare pentru descoperirea a noi schelete au rămas fără nici un rezultat.

Majdanul nu este localitatea Brădişorul de Jos din jud. Caraş Severin, ci localitatea Majdan (fost Magyar Majdan) din apropierea localităţii Banatsko – Arandelovo (fost Oroszlamos) din Jugoslavia. Aceeaşi confuzie s-a făcut şi în descrierea unor descoperiri monetare (rectificare făcută de Fl. Medeleţ, 1994).

2. *Cenad, judeţul Timiş* (D. Csallany, p. 154)

La D. Csallany, la p. 154, nr. 570 – 571, figureaza Magyar Csanad (com. Csongrad).

Localitatea Cenad din judeţul Timiş se găseşte pe malul stâng al Mureşului, iar Csallany se referă la localitatea Magyar Csanad care se găseşte în Ungaria, pe malul drept al Mureşului.

Celelalte 10 cimitire sunt prezentate în felul următor:

1. *Aradul Nou, judeţul Arad* (inf. E. Dörner)

2. *Beba Veche, judeţul Timiş*.

În anul 1960, cu ocazia săpării pământului în vederea confecţionării de cărămizi, pe un loc mai ridicat, s-a găsit un schelet care avea ca inventar săgeţi de fier în 3 muchii şi câteva obiecte de fier foarte ruginite care aveau forma unor nasturi (informaţie P. Iambor).

3. *Deta, judeţul Timiş*.

În 1993, împreună cu Fl. Draşovean am verificat informaţia. Într-o carieră de nisip care a fost exploatată timp de mai multe zeci de ani s-a găsit un singur schelet care a fost orientat EV. Scheletul se păstra în muzeul din Deta şi pare a fi aparţinut unei femei. Alături de schelet au fost găsite oase de cal şi piese de harnaşament (informaţie Dany Bela).

4. *Denta, judeţul Timiş*, D. Csallany, p. 103.

În D. Csallany, la p. 154, nr. 206, figurează localitatea Denta, cu descoperiri păstrate la muzeul din Vrşac, cu trimitere la B. Milleker, TRET, 1909, p. 274. La această sursă se menţionează că în 1907 s-au găsit morminte de înhumăţie din al căror inventar au ajuns la muzeul din Vrşac 6 podoabe din metal alb.

5. *Dudeştii Vechi (Beşenova Veche), judeţul Timiş*. D. Csallany, p. 174.

La pagina 174, nr. 728, D. Csallany face trimitere la Kisléghi Nagy G. Acesta descrie descoperirea a doua morminte de călăreţi, înhumăţi cu capul

spre E, pe un tumul aflat aproape de pusta Bucova (o moșie situată între Sânnicolau - Mare, Dudeștii Vechi și Cenad).

6. *Felnac, județul Arad*, D. Csallány, p. 115 și L. Marghitan, vol.3, p. 43-61.

Descoperirea este descrisă în felul următor: în 1899, în timpul aratului, au fost găsite pe câmp mai multe tipare de bronz. Acestea au fost publicate în 1900, 1901 și 1905. Ulterior acestei date s-a "născut" informația că tiparele au fost găsite în mormântul unui avar. Cercetările sistematice întreprinse la Felnac începând cu 1965 au evidențiat urme de locuire din sec. I până în sec. XII. S-a găsit un singur mormânt, orientat EV, care avea ca inventar un vas de lut de tip borcan lucrat cu mâna, datat în sec. VIII, o cataramă și un cuțitaș, ambele din fier.

7. *Orțișoara, județul Timiș* – TRET, 1898, II, p. 172, B. Milleker.

Este semnalată descoperirea în anul 1870, a unei centuri de factură bizantină cu două monede de aur de la Constans și Constantin Pogonatul.

8. *Sânpetru German, județul Arad*.

În această localitate s-a descoperit un mormânt care avea ca inventar podoabe din tablă de bronz și o monedă emisă de Heraklios (610 – 641). S-au întreprins cercetări pentru descoperirea a noi morminte, dar acestea au ramas fără rezultat (L. Mărghitan, III, p. 125 – 127).

9. *Sânnicolau Mare (pusta Bucova), județul Timiș*. (În Borowszky, descoperirea este situată pe teritoriul Cenadului – n.a.)

Kisleghi a săpat în această zonă 9 movile. Aproape de hotarul estic al Bucovei, o movilă mai mică a fost demolată de către proprietarul terenului. Acesta a distrus mai multe morminte. Au fost recuperate două craniile umane, 2 – 3 craniile de cal, un vas din lut, scărițe, mai multe fragmente verzi și oase de cal calcinate. Săpăturile întreprinse a doua zi au dus la descoperirea unui mormânt de călăreț. Din scheletul uman s-au găsit doar oasele bazinului și ale membrelor inferioare. Picioarele erau orientate spre vest. În continuarea picioarelor, s-a găsit un craniu de cal cu zăbală de fier în gură și patru copite. Lângă glezna stângă a călărețului se aflau 2 scărițe

10. *Vizejdia, județul Timiș*, (Borowszky, p. 321) TRET, 292.

Pe unul dintre cei 10 tumuli săpați de Kislégy s-a găsit un mormânt de călăreț nomad, iar pe altul de mărime mijlocie, la adâncimea de 3 m sub vârf s-a găsit conturul intact al unei lăzi de lemn. În ladă s-au găsit două oase de la antebrățe așezate în paralel și continuate cu mâinile și degetele.

Deși lada nu este datată, am menționat-o deoarece prezintă același tip de decupaj al membrului superior pe care l-am întâlnit și în mormântul 1 de la Sânandrei.

Din 1977 s-au făcut și alte descoperiri. Astfel, la Timișoara, podul Modoș, s-au descoperit 4 morminte datate în sec. VIII (A. Bejan, 1983); un mormânt la Sânnicolau Mare (Fl. Medeleț, 1998 și M. Muntean, 1998); 5 morminte la Sânandrei și 2 morminte la Foeni (inedite).

Din datele de mai sus rezultă că, în majoritatea cazurilor, este vorba de 1-2 morminte, niciodată mai multe de 5 (Sânandrei, incluzând și cele 3 cenotafuri). În nici un caz nu este menționat vreun mormânt de copil. În multe cazuri, în absența determinărilor antropologice, pe baza inventarului, mormintele au fost atribuite bărbaților, iar scheletele determinate antropologic au aparținut unor bărbați (Sânnicolau Mare și Deta – posibil femei).

Spre deosebire de această situație, în cimitirele din Ungaria, majoritatea mormintelor sunt de femei și de copii, iar cele de bărbați sunt rarități (S. Perémi Ágota, 1991).

Considerații asupra oaselor din mormântul nr. 1, care au fost găsite în poziție neanatomică

După cum am arătat în prezentarea materialului, oasele mâinilor și cele două radiusuri au fost desprinse din schelet. Nici unul dintre aceste oase nu prezenta urme de tăietură. Nici humerusurile și ulnele, care erau în poziție anatomică, nu prezentau tăieturi. În această situație, se pune problema momentului dezarticulării acestor oase. Suprafețele articulare aplatizate dintre humerus și radius, precum și cele dintre radius – ulnă și carp permit relativ ușor dezarticularea pe cadavru proaspăt. Pe de altă parte, dezarticularea oaselor carpiene este practic imposibilă fără lezarea lor deoarece sunt solidarizate prin numeroase ligamente scurte și rezistente (Planșa IIIB). Cunoscut fiind faptul că descompunerea părților moi ale unui cadavru depus în pământ se produce în decurs de 7 ani, considerăm că oasele mâinii au fost răsfirate după această perioadă. Ipotețic, se poate admite că dezarticularea radiusurilor și mâinilor s-a efectuat pe cadavru și, cel puțin mâinile, au fost depuse pe sicriu. În timpul deshumării și al ridicării capacului sicriului se puteau pune cele două oase radius în poziția în care au fost găsite (dacă nu cumva au fost depuse înainte de înmormântare), iar oasele mâinii s-au împrăștiat în timpul deshumării și reînhumării.

De altfel, în numeroase morminte din perioada avară, dar și în morminte din alte epoci, s-au găsit răvășiri ale scheletelor. Acestea sunt interpretate destul de diferit. Majoritatea cercetătorilor consideră că aceste morminte au fost jefuite. În ciuda acestei ipoteze, s-a observat că în mormintele "jefuite" se găsește un inventar asemănător cu cel din mormintele nejefuite din același cimitir. În aceste cazuri, s-a presupus căutarea unor obiecte "deficitar" cum ar fi aurul, diverse bijuterii etc (Kiszely, 1976). În anumite cazuri s-a stabilit că au scăpat de jefuitori doar puține morminte care sunt date în ultima perioadă a cimitirului. Așa este cimitirul longobard din Kajdacs, ale cărui morminte sunt bine datate cu monede, unde, din cele 43

de morminte săpate doar 5 erau nejefuite și acestea reprezentau ultimele înmormântări din cimitir (Kiszely, 1976).

În cazul M1 de la Sânandrei, poziția simetrică a celor două oase radius exclude posibilitatea ajungerii lor în această poziție în mod accidental (vehicularea lor prin galerii de animal etc).

Considerăm că, în cazul M1 de la Sânandrei, precum și în multe altele, deranjamentele osoase reprezintă rezultatul unor deshumări rituale care se practică și astăzi în unele regiuni ale țării. Deshumările rituale se fac la 7 ani după înmormântare iar momentul are semnificația trecerii defunctului în lumea morților.

Concluzii

Dintre cele 5 morminte de la Sânandrei, jud. Timiș, datate în sec. VIII, 3 sunt cenotafuri iar în celelalte două sunt înmormântați doi bărbați, după ritualuri diferite.

Întrucât lipsesc morminte de femei și de copii, se poate trage concluzia că cimitirul nu aparține unei așezări, ci mai degrabă unei garnizoane sau unui punct de observație.

Tipul antropologic pamirian, alături de piesele de inventar și ritualul de înmormântare, permit atribuirea individului din M1 etniei avare.

Tipul mediteranoid și înmormântarea în poziție chircită care, deși este foarte rară în sec. VIII, apare și în cimitire avare din Ungaria, iar în Banat s-a întâlnit chiar în sec. XI (Fl. Drașovean, 1996), nu permite o atribuire etnică certă dar, printre vertebre, s-a găsit o cochilie de *Rapana*. Pe litoralul Mării Negre, *Rapana* a apărut pentru prima dată în 1947 și a fost adusă din Marea Chinei de Sud. Probabil că și individul din M5 aparține etniei avare.

BIBLIOGRAFIE

- Bejan A, *Banatul în secolele IV-XII*, Editura de Vest, 1995.
Drașovean Fl, *Caiet de săpături* 1992, 1993.
Drașovean Fl., Țeicu D., Muntean M., *Hodoni – locuirile neolitice și necropola medievală timpurie*, Reșița, 1996.
Floru E, Nicolaescu – Plopșor D, *Craniul trepanat de la Histria. Epoca migrațiilor. Studiu antropologic și morfo – funcțional în Studii și cercetări de antropologie*, 1960, vol V, p. 55.
Istoria României, Ed. Academiei R.P.R., 1960, vol. I.
Kiszely István, *Sírok, csontok, emberek*, Gondolat, Budapest, 1976, p. 204-207.
Maximilian C., *Sărata Monteoru – studiu antropologic*, Ed. Academiei R.P.R., 1962.
Medeleț Fl., *Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului, Epoca Latene, secolul IV în. D. Ch. 106*, în *AnB, SN, Arheologie – Istorie*, III, 1994, p. 239-308.

- Medeleț Fl., *O descoperire de factură avară la Sânnicolau – Mare (jud. Timiș)*, în *AnB, SN, Arheologie – Istorie*, VI, 1998, p.307-315.
- Milcu Șt., Maximilian C., *Introducere în antropologie*, Ed. Științifică, București, 1967.
- Muntean M., *Implicațiile creștelor neurale proencefalice în morfogeneza unor anomalii dento – maxilo – faciale*. Teză de doctorat, UMF Timișoara, 1994.
- Muntean M., *Determinarea antropologică a unui craniu din perioada prefeudală (sec. VII-VIII) găsit la Sânnicolau – Mare (jud. Timiș)*, în *AnB, SN, Arheologie – Istorie*, VI, Ed. Mirton, 1998, p.317-321.
- Necrasov O., Botezatu D., *Contribuții la studiul antropologic al avarilor*, în *Studii și cercetări de antropologie*, 1965, Nr.1, Tom2, p.13-50.
- Nicolaescu – Plopșor D., *Studiu antropologic asupra osemintelor umane din mormântul de călăreț de la Tîrșor*, în *Studii și cercetări de antropologie*, 1965, p. 51-61.
- Perémi Ágota S., *A Lesencetornaj – piroskereszti Keszthely – Kulturás temető, A népvándorlások fiatal kutatóinak Szentesi találkozásán elhangzott előadások*, Szeged, 1991, p. 155.
- Pippidi D.M., *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976.
- Russu IG, Șertulescu I., *Fractură a coloanei dorso – lombare la un schelet din sec. VI*, în *Studii și cercetări de antropologie*, 1965, Nr.2, p. 175-78.
- Winkler I, Takács M., *Necropola avară de la Cicău*, 1977, în *AMN*, XIV, p. 269 – 275.

ANTHROPOLOGICAL AND FUNERAL RITUAL STUDY OF SOME SKELETONS FROM SÂNANDREI (TIMIȘ COUNTY), DATED TO 7th – 8th CENTURIES

Summary

We present 5 graves founded in Sânnandrei (Timiș county); they were noted M1 – M5 and dated to 7th - 8th centuries.

M2 – M4 graves contained only ceramic fragments, without human bones.

M1 contains the well-preserved skeleton of a man buried in a coffin, with a size of 173,35 cm, deceased around 50 – 55 years. He was assigned to the pamirian anthropological type. The radius bones were situated nearby and parallel with the calves, with the proximal extremities oriented distally. The hands bones were found dispersed on the coffin. The other bones were in anatomical position.

In M5 was found the skeleton of a man of Mediterranean type, sized 163,06 cm, deceased around 30 years. The skeleton was in a coiled position.

On the basis of inventory pieces and anthropological types, the skeletons were assigned to the Avars.

In the SW region of Romania, were found Avar graves, never more than 5, and never graves belonging to children. The most part of them are belonging to male adults.

	Nr. crt.		1	2
	Nr. morminte		M 1	M 2
	Sexul		M	M
	Vârsta			
Nr. crt	Nr. Martin			
1	g - op	1	177	188
2	g - i	2	173	174
3	n - i	2a	167	170
4	g - l	3	171	176
5	n - l	3a	169	173
6	eu - eu	8	155	129
7	ba - b	17	-	-
8	n - ba	5	-	-
9	po - b	20	133	128
10	ft - ft	9	97	92
11	co -co	10	126	114
12	au -au	11	137	-
13	ast -ast	12	117	-
14	Circumferința orizontală	23	530	534
15	arc n - o	25	365	392
16	arc n - l	25a	322	347
17	arc n - b	26	132	140
18	arc b - l	27	123	142
19	arc l - o	28	110	110
20	n -b	29	114	117
21	b - l	30	111	126
22	l - o	31	95	91
23	ba - o	7	-	-
24	Lățime foramen magnum	16	-	-
25	zy - zy	45	141	-
26	ba - pr	40	-	-
27	n - pr	48	69	67
28	n - gn	47	118	108

29	fmt – fmt	43	106	-
30	zm – zm	46	98	-
31	ol - sta	62	39	-
32	enm – enm	63	-	33
33	n – ns	55	54	47
34	Lățimea orificiului nazal	54	25	22
35	mf – ek	51	38	34
36	Înălțimea orbitei	52	31	30
37	mf – mf	50	-	24
38	fmo – fmo	43(1)	98	-
39	eu –eu	Ic	87,57	68,61
	g – op			
40	ba – b	Ivl (1)	-	-
	g – op			
41	po – b	Ivl (2)	75,14	68,08
	g - op			
42	ba – b	It 1	-	-
	eu –eu			
43	po – b	It2	85,80	99,22
	eu – eu			
44	ft – ft	Itf	76,98	80,70
	co - co			
45	ft – ft	Itf	62,58	71,31
	eu - eu			
46	ast – ast	Tea	75,48	-
	eu – eu			
47	b – l	Ifpl	97,36	107,69
	n -b			
48	n – b	Icf	86,36	83,57
	arc n –b			
49	b – l	Icp	90,24	88,73
	arc b – l			
50	l – o	Igo	86,36	83,57

51	Lățimea foramen magnum	Ico	-	-
	ba – o			
52	zy – zy	Te,j	90,96	-
	eu - eu			
53	n – pr	Ifs	48,93	-
	zy – zy			
54	n – gn	Ift	83,68	-
	zy – zy			
55	Lățimea orificiu nazal	In	46,29	46,80
	n – ns			
56	Înălțimea orbitei	Io	81,57	88,23
	mf - ek			
57	enm – enm	Ip	-	-
	ol - sta			
58	Capacitatea craniană	38	1691,1	1492,3
59	kdl – kdl	65	-	-
60	go -go	66	-	-
61	Lățimea bimentonieră	67	51	43
62	id - gn	69	34	30
63	Înălțimea la foramenul mentonier	69(1)	33	28
64	Lățimea la foramenul mentonier	69(3)	10	12
65	Înălțimea ramurii	65	70	52
66	Lățimea minimă a ramurii	71(1)	37	27
67	Unghiul mandibular	79	106°	125°
68	Lățimea minimă la foramenul mentonier	Ir	30,30	42,85
	Înălțimea minimă la foramenul mentonier			
69	Lățimea minimă a ramurii	Iram	52,85	51,92
	Înălțimea minimă a ramurii			
70	go – go	Ilm	-	-
	kdl - kdl			

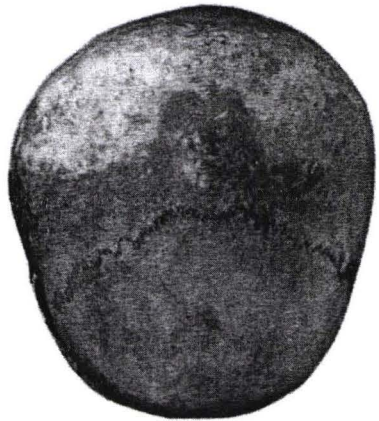
A

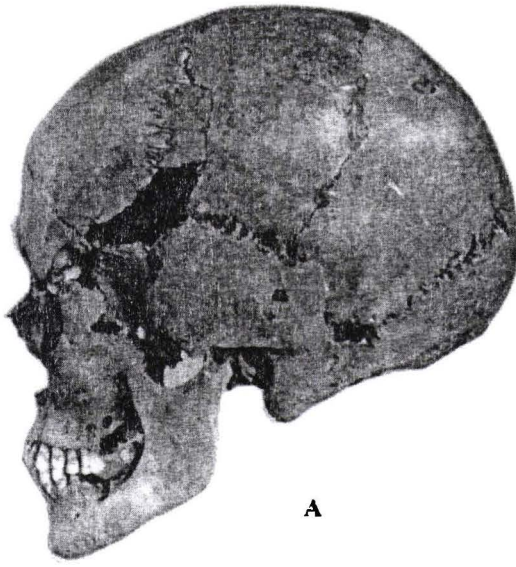
B

C

D

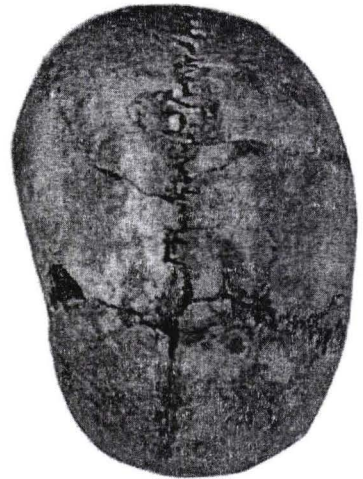
A

B

C

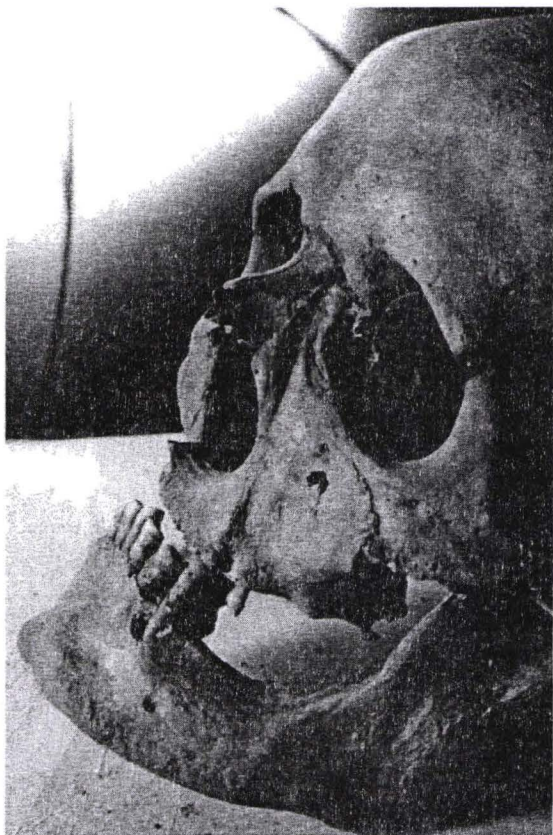

D

Pl. II.

A

B

